

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2008

Anna Kratochvílová

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV POLITOLOGIE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Islám a status ženy v Tunisku

autor: **Anna Kratochvílová**
obor a ročník: **Politologie, 1. ročník**
akademický rok: **2007/2008**
vedoucí práce: **Prof. Pavel Barša, PhD.**
datum odevzdání: **2. června 2008**

PROHLÁŠENÍ

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Islám a status ženy v Tunisku** zpracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité prameny a literaturu.

V Nymburce, 2.června 2008

Anna Kratochvílová

Děkuji Prof. Pavlu Baršovi, PhD. za trpělivou pomoc a konzultace až z dalekých Spojených států amerických. Díky patří rovněž Mgr. Filipu Duškovi a Mgr. Janu Férovi za jazykové korektury.

Obsah

ÚVOD	7
1. ISLÁM A JEHO VLIV NA POSTAVENÍ ŽENY V TUNISKU	11
1.1. ŽENY V KORÁNU.....	13
2. BOURGUIBOVA MODERNIZACE.....	17
2.1. SEKULARIZACE TUNISKA.....	17
2.2. ŽENSKÁ OTÁZKA V BOURGUIBOVĚ PROGRAMU.....	20
2.3. ZÁKONÍK O OSOBNÍM STATUTU - PŘEVRTNÁ NORMA.....	22
2.3.1. <i>Pozitivní změny v postavení ženy</i>	22
2.3.2. <i>Nedostatky Zákoníku</i>	24
2.4. DALŠÍ PROMĚNY POSTAVENÍ ŽENY.....	25
2.4.1. <i>Volební právo</i>	25
2.4.2. <i>Paní svého těla</i>	26
3. TUNISKÉ ŽENY V ŘEČI ČÍSEL.....	27
3.1. VZDĚLÁNÍ.....	28
3.1.1. <i>Základní školství</i>	28
3.1.2. <i>Střední školství</i>	28
3.1.3. <i>Vysoké školství</i>	29
3.1.4. <i>Příčiny úspěšného rozvoje tuniského školství</i>	29
3.2. MANŽELSTVÍ.....	30
3.2.1. <i>Věk při vstupu do prvního manželství</i>	30
3.2.2. <i>Kontrola a porodnosti</i>	31
3.3. ŽENY V PRACOVNÍM PROCESU.....	35
3.4. ŽENY V POLITICE.....	36
3.4.2. <i>Ženy v zastupitelských funkcích</i>	36
3.4.3. <i>Ženy ve vládě</i>	37
3.4.4. <i>Příčina absence žen v politice</i>	37
4. SPECIFIKA EMANCIPACE ŽEN V TUNISKÉM KONTEXTU.....	39

4.1. PROMĚNA STRUKTURY RODINNÝCH VZTAHŮ	40
4.1.1. Příčiny změn.....	40
4.1.2. Sexuální život	42
4.2. ROZKLAD RODINNÝCH VAZEB.....	42
4.2.1. Rozvod.....	42
4.2.2. „Singles“.....	43
4.3. DĚDICTVÍ	45
4.3.1. Současná úprava.....	45
4.3.2. Argumentace pro rovnost.....	46
4.3.3. Úskalí.....	47
4.4. NÁVRAT K ZAHALOVÁNÍ.....	47
4.4.1. Společenský důvod, rozdělení prostoru	48
4.4.2. Národní identita rezonuje v náboženské.....	49
4.4.3. Móda a ekonomický status.....	49
4.4.4. Generační střet.....	50
4.4.5. Nejisté poselství.....	51
ZÁVĚR	53
RESUMÉ	56
SUMMARY.....	58
POUŽITÁ LITERATURA	60

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je sociální postavení žen v současném Tunisku, faktory, které ho ovlivňují, a fenomény, které jej provázejí. Z názvu vyplývá, že můj zájem se soustředí také na islám a na jeho formování soudobé tuniské společnosti.

Tunisko jsem zvolila proto, že nabízí zajímavé zkoumání, jak z hlediska momentálního postavení žen v zemi, tak z hlediska okolností, které jej formovaly. Tunisko je země plná rozporů, kde nic není tak jasné, jak se na první pohled zdá. Tuniský stát ženy osvobodil v míře neobvyklé u arabských zemích, na druhou stranu ještě nedosáhl možného maxima. Myšlení lidí zůstává často vzdáleno legislativním opatřením vlády a krom toho je nasnadě otázka, zda v celkové nesvobodě můžeme vůbec mluvit o emancipaci žen.

Ve své práci používám zejména zahraniční zdroje, především frankofonní texty. (Proto při transkripci z arabštiny používám francouzský přepis.) K českým autorům se uchyluji v případě obecnějších otázek islámu nebo metodiky. Samozřejmě je to i proto, že původní česká literatura zaměřená konkrétně na Tunisko, pokud je mi známo, vlastně neexistuje.

Mezi zahraničními autory je výběr pestřejší, byť jsem musela vynaložit značné úsilí k transportu literatury ze zahraničí, nebo k jejím meziknihovním výpůjčkám. O zahraničních frankofonních zdrojích mohu říci, že je zde poměrně dobře zpracována problematika ženského emancipačního vývoje v Tunisku a jeho specifik. Existují dostatečné podklady, které kvantitativně dokumentují pokrok ve vývoji vztahů mužů a žen v zemi, nicméně nesmírně těžko se balancuje mezi státní propagandou na jedné straně, a stále nespokojenými odpůrci režimu na straně druhé. Navíc jsem si ověřila, že většina autorů jen těžko udržuje chladnou hlavu a nepodléhá nadšení ze zjevných úspěchů, kterých Tunisko na poli práv žen a jejich emancipace dosáhlo.

Ze zahraničních autorů se tedy snažím zapojit co nejširší spektrum i proto, že tuniské zdroje jsou vzhledem ke svému původu subjektivní, nebo si nemohou dovolit otevřeně kritizovat režim. Analýzu stavím nejen na sekundární literatuře a periodikách, které vycházejí ve Francii, ale i na podrobné četbě internetových dat, studií, diskusních internetových serverů nebo tuniských a afrických periodik publikovaných na internetu.

Zkoumám dostupné zdroje za účelem předložit českému čtenáři obraz tuniské ženy současnosti.

Klíčem k výběru témat, kterým se věnuji, je pro mě základní teze, že výjimečné postavení žen v Tunisku (ve srovnání s ostatními zeměmi arabského Maghrebu.¹) zásadním způsobem formoval první tuniský prezident Habib Bourguiba a že v jeho politice šlo o svár rozvoje státu s jeho s tradicí.

Práci jsem rozdělila do čtyř částí. V první se pokouším ukotvit postavení ženy v Tunisku vzhledem k jeho historii a náboženství.

Politické vizi Habiba Bourguiby se věnuji v druhé části práce, kdy představím úvahy, které ho vedly k formulaci tuniské politiky. Také rozebírám jeho nejznámější a nejdiskutovanější legislativní počin „Code du statut personnel“ z roku 1956, který přeformuloval rodinné právo a započal tak změnu ve společenském postavení žen v zemi. Zjišťuji, do jaké míry se země stává sekulárním státem, kde by práva byla formulována nezávisle na náboženském učení. Zajímá mě, jak situaci žen nadále ovlivňuje islám a nakolik náboženská tradice již ustoupila modernímu pojetí individuálních práv člověka. Tunisko je nejen v Maghrebu, ale i v celé Africe fascinující případ státu, který po získání nezávislosti na Francii (1956) dosáhl mnohých úspěchů. Tunisko realizovalo pokrokovou rodinnou politiku a přijalo zákoník upravující práva žen, který nemá v arabském světě prozatím obdoby. V současné době je podle Indexu lidského rozvoje Organizace spojených národů na druhém místě mezi arabskými státy, které nemohou využívat ropné zdroje.², chlubí se významnou změnou v demografické struktuře společnosti, která začíná připomínat některé evropské státy. A politický vliv islamistů je (byť díky nepříliš demokratickým opatřením) zanedbatelný.

Ve třetí části se pokusím přenést teoretické informace do současné tuniské reality a zkusím popsat situaci žen v Tunisku řečí čísel, tedy statistikami. Používám zdroje široké škály institucí, tuniského Národního statistického úřadu, zprávy OSN i novinové články.

---

¹ Maghrebu = Libye, Tunisko, Alžírsko, Maroko, Mauretánie (Podle: Gombár, E. *Kmeny a klany v arabském Maghribu*. Praha: Karolinum, 2007, s. 7)

² Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž: Archipel, 2006, s. 81.

Nicméně, jak odhalíme již v počátku, Tunisko je autoritářský stát. A ačkoliv dosáhlo velkého pokroku v oblasti sociální politiky, životní úroveň jeho obyvatel je vysoko nad africkým průměrem a i když se stát prezentuje jako laický, musíme mít jeho limity stále na paměti. Existují závažné nedostatky, co se dodržování a respektování lidských, občanských a politických práv týče, kterými se tato práce nezabývá, jako např. omezená svoboda slova, faktická neexistence funkční politické opozice, takřka doživotní prezidentství obou prvních mužů země, zoufalé podmínky ve vězenství, podvody v justici a obecně neúnosná míra korupce. Pokud Tunisko obdivujeme a chválíme, nesmíme zapomenout zmínit i druhou stranu mince. To udělám ve čtvrté části bakalářské práce, při které se zaměřím na některé současné palčivé otázky týkající se žen. Nejprve se budu zabývat přeměnou tuniské společnosti a vůbec rozpadem tradičních vazeb, které se projevují zvýšenou rozvodovostí a upozaděním manželství na úkor vlastního vzdělání a kariéry. Potom popíši zásadní nedostatek tuniského práva, kterým je nerovnost žen a mužů v dědickém řízení. Je to poslední viditelný pozůstatek islámského práva šari'a. Nakonec se věnuji nejzajímavějšímu fenoménu poslední doby, jímž je návrat zahalování žen. Snažím se zjistit, co jej způsobilo a co signalizuje, protože na první pohled se jedná o velký paradox. Proč se mladá generace žen vrací k tomu, co jejich matky považovaly za symbol útlaku a obtížně si vydobily společenské přijetí jeho odmítnutí?

Cílem této bakalářské práce je také alespoň částečně osvětlit následující otázky. Předně bych chtěla zjistit, čím se Tunisko tak liší od svých sousedů, že dokázalo nastoupit odlišnou cestu jak v ekonomických, tak ve společenských otázkách. Zde tuším důvody v odlišné koloniální zkušenosti s Francií, která nevyvolala v zemi tolik protifrancouzských nálad, a tak ji po získání nezávislosti umožnila čerpat z moderních západoevropských postupů. Geografická pozice státu a jeho relativně malé rozměry jistě k takovému vývoji přispěly.

Druhým fenoménem je pak síla Bourguibovy politické moci, která mu umožnila provést reformy citelně zasahující do náboženské sféry, o což se nikdo v okolních státech v takovém rozsahu nepokusil, a kdyby ano, pravděpodobně by neuspěl. Dá se předpokládat, že k úspěchu vedla Bourguibova zdatná argumentace a dokonale vybalancovaná rétorika odvolávající se jednak na náboženství, jednak na boj za rozvoj

země. Nicméně i to osvětluje pouze částečně, jak poměrně snadno Tunisané akceptovali změnu postavení ženy ve společnosti, kterou Bourguiba projektoval.

Třetím okruhem je pak návrat k náboženským tradicím, který se týká ale spíše formy než obsahu, což demonstrují zejména na problematice zahalování. Je jistě zajímavé, že s odvoláváním se na modernizaci a emancipaci ženy „šátky“ před dvaceti lety odkládaly a nyní se se stejným provoláním opět zahalují. Je více než pravděpodobné, že v očích muslimských žen zahalování s emancipací souviset nemusí a cíle, které současná feministická hnutí sledují, jsou jiné.

1. Islám a jeho vliv na postavení ženy v Tunisku

Vliv islámu na postavení žen v Tunisku představuje klíčovou problematiku této bakalářské práce. Je zřejmé, že studie této oblasti by si zasloužila více pozornosti a jistě se dopustím zjednodušujících úprav za účelem prezentování situace, která je velmi komplikovaná a nedá se vyčerpávajícím způsobem popsat v rozsahu bakalářské práce.

Jak popíšu dále, v Tunisku po celou druhou polovinu 20. století probíhá různě podporovaná snaha oddělit politiku od náboženství a potlačit některé islámské tradice. Cílem je umožnění modernizace a rozvoje státu a také jeho prezentace jako moderní a bezpečné destinace pro turisty a spolehlivého partnera pro obchod. Nicméně islám nemůže být z podvědomí společnosti snadno vymazán nebo redukován do soukromé sféry, jak to praktikuje s křesťanstvím například Francie od počátku 20. století.

Islám je svou povahou náboženství, které aspiruje na získání celé bytosti jedince a na proniknutí do všech oblastí jeho života. Od svého vzniku má být způsobem života pro věřícího. Toto pojetí je praktické pro náboženské společenství (tento postup umožní pevněji uchopit věřícího), ale je i ušlechtilou motivací tím, že se Mohamed v koránu vyjadřuje ke všem oblastem lidské existence, snaží se přivést člověka ke kvalitnímu (dobrému) a fungujícímu životu.

Pokud tedy reflektujeme snahu prvního tuniského prezidenta učinit z Tuniska laický stát, nesmíme zapomínat na dvě věci:

Předně islám je projektován jako politické náboženství, na rozdíl od křesťanství v něm původně neexistují žádná doporučení o oddělení církve a státní moci.³ (Což nutně neimplikuje, že musí politickým zůstat, vždyť křesťanství v Ježíšově podání bylo apolitické, a přesto se dnes nedá říct, že by západní „křesťanské“ demokracie byly výrazně sekularizované. Významný vliv náboženství na politiku je zřejmý jak v Anglii, tak ve Spojených státech, přesto si troufám říct, že povaha soužití obou náboženství se státem, se liší.)

---

³ Srovnej s Mt 22, 15-21: *Farizeové šli a radili se, jak by Ježíšovi nějakým slovem nastražili léčku (...): „Mistře (...) Pověz nám tedy, co myslíš: Je dovoleno dávat daň císaři, nebo ne?“ „Co mě pokoušíte pokrytci? Ukažte mi peněz daně!“ Podali mu denár. On jim řekl: „Čí je tento obraz a nápis?“ Odpověděli: „Císařův.“ Tu jim řekl: „Odevzdejte tedy, co je císařovo, císaři, a co je Boží, Bohu.“*

Mohamed sám už za svého života o politickou moc usiloval a získal ji. „*Nebýt politického náboje v jeho nové zvěsti, byl by se Muhammad zřejmě stal jedním z řady věštců, kteří tehdy bývali běžnými spoluvůrci duchovního života Arabů. Nikoliv eschatologické vize, nýbrž teprve poukazy na sociální nerovnost, amorální praxi vládnoucí obchodnické vrstvy (...) to byl důvod, proč došlo roku 622 k „odchodu“ (hidžra) Muhammada a jeho stoupenců z Mekky.*“⁴ Ačkoliv Mohamedova zvěst je na svém počátku čistě náboženská, je pravděpodobné, že postupem času si uvědomil, že jejího rozšíření dosáhne pouze propojením s politikou; respektive získá-li celospolečenskou podporu, vytvoří-li funkční komunitu, najde tak i stoupence Alláha, jehož je prorokem. Je tedy příznačné, že přijetí Mohameda a jeho družiny v Medíně je důsledkem politické dohody: Mohamed nabídl svou reputaci a moudrost a získal ochranu. Stal jakýmsi soudcem mezi zúčastněnými zájmovými skupinami, kmeny. A to byla výsostně politická pozice.⁵

Druhým bodem, na který je třeba myslet, je fakt, že islámská praxe po staletí věřícím předepisuje poměrně rigidní soubor zvyklostí, které se evidentně odlišují od evropské křesťanské tradice, a jakákoliv snaha modernizovat islám, resp. Přiblížit islámský stát evropskému pojetí kvalitního života, se nejprve musí vypořádat s těmito vžitými vzorci jednání a pojmání víry i jedince ve společnosti. Jak píše Maxime Robinson: „*Ačkoli dílčí dogmata jsou často neuznávána nebo úplně ignorována, ačkoliv obřady jsou nerovnoměrně praktikovány, základní víra v Boha (Alláha) vládnoucího ode vždy stvoření, které je mu zcela poddáno, vyžadujícího pod hrozbou trestů morálně dobrý život, je stále široce přijímána. A je v každém případě stále nemožné ji hlasitě odmítat.*“⁶ Tím samozřejmě nemyslím, že by podobný citát nemohl platit i o křesťanství, ale předpokládám rozpor v cíli obou náboženství, jak je na počátku prezentovali Ježíš a Mohamed, a počítám s časovým zpožděním vývoje islámu za křesťanstvím, a proto dovozují, že pro arabské země může být společenská proměna složitější (nikoliv však neproveditelná).

A tak pro pochopení současné pozice žen v Tunisku je nutné paralelně analyzovat, jak boj za zlepšení životní úrovně žen ve srovnání s celkovou životní

⁴ Mendel, M. *Islámská výzva*. Brno: Atlantis, 1994, s. 61

⁵ Mendel, M. *Islámská výzva*. Brno: Atlantis, 1994, s. 60 - 67

⁶ Překlad autorky, Robinson, M. *Les Arabes*. Paris: Preses Universitaires de France, 1979, s. 157

úrovni, tak neustálé potýkání reformátorů společenského uspořádání s islámem a jeho pojetím správného jednání věřícího a správného společenského řádu.

V první řadě bych proto chtěla krátce vyzdvihnout pravidla kodifikovaná koránem, která jsou zakořeněná ve společnosti a těžko se slučují s novými prvky, které (jak ukáží v následující kapitole) se Habib Bourguiba pokoušel zavést v rámci rozvoje země.

1.1. Ženy v koránu

Je zřejmé, že ženy, tak jak je pojímá korán i hadísy⁷, se těšily v raném období islámu jinému postavení, než kam se potom vývoj ubíral. Předně tím, že Mohamed vyjádřil určitá práva žen, zlepšil jejich situaci oproti předchozímu období, v němž neměly žádná. Dominance muže nad ženou je citelná, nicméně vychází z tehdejší společenské reality. Přesto momentem, kdy se žena smí projevit jako věřící, a tím i subjektem náboženského života v islámské komunitě, Mohamed potvrzuje její schopnost participovat na tajemné náboženské praxi, což je pro status ženy klíčové.

Miloš Mendel připomíná, že v hadísech se pojetí ženy projevuje ještě zřetelněji: „*Setkáme se v nich s celou řadou žen, jež jsou nedílnou součástí Muhammadova života a jako takové se těší všeobecné úctě in memoriam. Mezi nimi kraluje Chadídža, (...) je zde i Prorokova druhá, nejmilejší žena Á'iša (...) Alího žena Fátima, která je uctívanou pramáti ší'itské větve islámu.*“⁸

Předkládám nyní stručný výčet vyjádření koránu o ženách s citacemi z odpovídajících súr. Následující popis si neklade za cíl odborné religionistické či

---

⁷ „Slovo hadís, znamenající jinak „novina“, „hovor“, „vyprávění“, zde označuje spíše konkrétní zprávu o činech a výrocích proroka Muhammada a jeho druhů, zatímco sunna je celým souborem těchto tradic nebo též právem, které je z hadísů odvozeno. Hadís je nositelem a zdrojem sunny. Vedle termínu hadís se pro jednotlivé tradice používají ještě další označení, jako chabar (zpráva) a asar (pozůstatek, stopa), které však nevypráví o Muhammadovi samém, ale spíše o jeho nejbližších družích, řídících se ve svých činech Prorokovým příkladem.“

Potměšil, J.: Průvodce šarí'ou - cesta k pramenům islámského práva. [online] In *Britské listy*, 6.1.2008. Dostupné z <http://www.blisty.cz/2008/1/10/art38220.htm>. [Citováno 3.4.2008].

⁸ Kříkavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 133-134.

teologické posouzení, stejně tak nejde o obraz současné arabské.⁹ rodiny, účelem je spíše nastínit prvky pojetí postavení žen v muslimské společnosti.

Korán oslovuje pouze muže. O ženách mluví málo, a to jen pokud se po nich žádá něco v souvislosti s jejich zapojením do života islámského společenství nebo ve vztahu k mužům a ostatním členům rodiny. Ženy jsou plnoprávní lidští tvorové, ale nižší úrovně, příkladem budiž Eva, stvořená z Adama. Jedním z projevů (a také příčin) jejich podřízenosti mužům jsou zřejmě dle dobového vnímání nižší rituální (a intelektuální) schopnosti žen.

Ani narození dcery pak pravděpodobně neposkytuje mnoho důvodů k radosti: „*A když je některému z nich oznámeno narození toho, co k Milosrdnému připodobňují [narození dcery viz předchozí verš, pozn. autorky], tu pokryje se tvář jeho chmurou a sám je hněvu plný. Což chtějí Bohu přiřknout to, co mezi tretkami je vychováno a ve sporu se neumí ani jasně vyjádřit?*“¹⁰ Komentář koránu, ke kterému, jsem se uchýlila, vysvětluje: „*Představa bohyň, matek, nebo dcer Božích, byla rouháním zejména z úst těch, kdo opovrhovali ženským pohlavím. Tací byli pohanští Arabové a tací jsou i někteří současníci. Narodí-li se jim dcera, jsou rozzlobeni, neboť prahnou po synovi. Jak mohou s takovou mentalitou přisuzovat dcery Bohu?*“¹¹

Nicméně manželství a péče o rodinu je stěžejním bodem života řádného muslima. Očekává se, že se k němu propracuje (zůstat starým mládencem je životní neúspěch), zplodí děti a že se dokáže o svou rodinu postarat. Pakliže muž je tradičním živitelem rodiny (jak uvidíme dále, v současném Tunisku tomu již není vždy tak), žena má v jisté formě podřízenosti fungovat jako správce domácnosti a poskytovat muži nejlepší podmínky k tomu, aby rodinu mohl finančně zabezpečit. Prvním vysvětlením žádoucího podřízení žen svým manželům (i mužům v příbuzenstvu) jsou tedy úkoly obou pohlaví při zajišťování chodu rodiny: „*Muži zaujímají postavení nad ženami*

---

⁹ Považuji za důležité objasnit, že v práci častěji používám adjektivum „arabský“ (než muslimský), když hovořím o stoupencích islámu na území Maghrebu, vědoma si rozdílu, který oba pojmy představují. Ne každý muslim je Arab (méně už platí, že ne každý Arab je muslim), a tato práce se zaměřuje výhradně na obyvatele Magrebu, respektive Tuniska a zde je přídavné jméno „arabský“ na místě (ovšem s vědomím, že 2% tuniských obyvatel nejsou Arabové, a 5% z nich nejsou muslimové Viz Lye, K. *Svět do kapsy od A do Z*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2002, s. 322.)

¹⁰ Korán 4, 16

¹¹ *Svatý Korán: český překlad, význam a komentář s rejstříkem veršů*. Praha: AMS, 2000, s. 581.

proto, že Bůh dal přednost jednom z vás před druhými, a proto, že muži dávají z majetku svých [ženám, pozn. autorky].“¹²

Druhým důvodem je pak proklamovaná bezpečnost ženy a stabilita společnosti jako takové, kterou by žena svými svody mohla vyvést z rovnováhy. „...*ctnostné ženy jsou pokorně oddány [manželovi, pozn. autorky]...a střeží skryté kvůli tomu, co Bůh nařídil střežit.“¹³*

Sporným rysem podřízenosti žen je i zahalování, o němž bude řeč v poslední části této práce. V období vzniku koránu bylo zahalování žen běžným jevem a nevyvolávalo hlubší rozpory. Jednalo se jednak o projev cudnosti (viz druhá část předchozí citace), jednak o praktickou pomůcku k ochraně ženy: „*Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své závoje! A toto bude nejvhodnější k tomu, aby byly poznány a nebyly uráženy.“¹⁴* (Podle výkladu¹⁵ se jedná o džilbáb, svrchní šat, který zakrývá hrud' a šíji.) Toto specifické odění žen také napomáhá oddělení světa mužů a žen, které je pro orientální kultury obecně typické.

Otázkou, která v moderních státech s islámskou tradicí při přechodu na laické právo činí rovněž problém, je zapuzení partnera, resp. manželky, protože institut zapuzení je prováděn pouze muži¹⁶. Je omezen přesnými pravidly, která není třeba popisovat, nicméně sám o sobě představuje tvrdý oříšek pro moderní právo.

Podobně sporným momentem je sexualita jako taková. Sex je pro muslima žádoucí a potřebný: „*Ženy vaše jsou pro vás polem; vcházejte tedy na pole své, odkud chcete, však učiňte předtím něco pro duše své a bojte se Boha a vězte, že se s Ním setkáte!“¹⁷* Na jakékoliv zájmy ženy se sice ohledy neberou, nicméně tak je tomu i po většinu vývoje křesťanství a jedná se o fenomén spíše dobový a společenský, než primárně náboženský. Cizoložství je zakázáno všem. Nevěrná žena měla být původně zapuzena, až pozdější výklady vedou k trestu smrti. Je ale třeba dodat, že když Korán

---

¹² Korán 4, 34

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž 33, 59

¹⁵ *Svatý Korán: český překlad, význam a komentář s rejstříkem veršů.* Praha : AMS. 2000, s. 496.

¹⁶ Nicméně i ženy mohou žádat o rozvod, pokud je muž dlouhodobě nepřítomen nebo impotentní, některé výklady dovolují ženě rozvod i pokud muže již nemiluje. Ovšem toto je teorie, právní praxe už tak „pokroková“ není.

¹⁷ Korán 2,223

předpokládá až čtyři manželky, pokud je muž užíví, je pro muže cizoložství relativním pojmem.

V neposlední řadě je důležité si uvědomit, že zjednodušování postoje muslimů k ženám na pouhé studium Koránu by bylo krátkozraké, neboť je pravděpodobné, že i Korán a jeho pojetí ženy a vztahu mezi oběma pohlavími jsou z velké části odrazem tehdejší společnosti. Lze tedy říci, stejně jako Korán po svém sepsání ovlivňoval postavení žen v muslimských zemích až dodnes, byla to v první řadě tradice a předislámská organizace společnosti, která mu v tom předurčila mantinely.

2. Bourguibova modernizace

I když situace žen v Tunisku není dokonalá a existuje mnoho omezení, se kterými se stále potýkají, je možno říct, že tuniské ženy se těší velké míře svobody.¹⁸ a prostoru pro seberealizaci ve srovnání se zbytkem arabského světa.

Odpověď na otázku, proč tomu tak je, jsem hledala v období po získání samostatnosti země roku 1956. Jistěže emancipace žen je proces dlouhodobý, také ale předpokládám, že prvotní impuls, který dodal proměně ženského otázky Habib Bourguiba, byl určující.

Status žen byl jakousi vlajkovou lodí jeho politiky, z důvodů čistě pragmatických i ideologických : „*Po více než 35 let jsem si vědom důležitosti ženské emancipace a nutnosti osvobodit ji z tmářství , aby se stala silným prvkem národního života. Podle mého názoru jde o to, zaručit jí zároveň štěstí, radost ze svobody a možnost být důležitým faktorem vývoje a pokroku.*“¹⁹

2.1. Sekularizace Tuniska

Bourguibovy reformy nicméně navazovaly na starší tradici. O společenských změnách můžeme hovořit již v devatenáctém století, kdy se Tunisko dostalo pod francouzský vliv a s kolonizátory přichází i evropské myšlení, v té době zrovna poznamenané revolučními snahami získat rovnost občanských práv pro každého. Ke skutečné transformaci společnosti ovšem dochází až ve dvacátém století po získání nezávislosti. Bourguibova snaha o hospodářský rozvoj země vedla ke změně pojetí vztahu státu a církve. Výše popisují, že teoreticky muslimové vnímají stát a náboženství jako jeden celek s tím, že náboženství by se mělo těšit významnějšímu postavení z obou zmíněných. Bourguibova cesta směřovala k propojení státu a církve takovým způsobem, aby stát neztratil legitimitu, kterou mu náboženství poskytuje, ale aby na

---

¹⁸ Ačkoliv skutečná změna pohledu na status ženy je obtížně prokazatelná : „*Mnohé stránky klasického pojetí ženy přežívají v islámských společnostech dodnes (...) přinejmenším v rovině citového a intimního života.*“ In Křikavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 134-135.

¹⁹ Bourguibův projev v Tunisu, 13.8.1965 In Rossi, P. *Bourguiba's Tunisia*. Tunis: KAHIA, 1967, s. 119.

druhou stranu získal rozhodující moc formovat svého občana a využívat jeho kapacitu pro své potřeby.

Na dobové poměry Bourguiba přikročil k velmi odvážným změnám. S rétorikou boje proti zaostalosti země se odvážil reinterpretovat mnohé náboženské tradice, které podle něj bránily v rozvoji země.

Jedním z nejrizikovějších kroků byl jeho otevřený boj proti dodržování půstu při ramadánu. Ze současného hlediska se zdá neuvěřitelné, že si něco takového dovolil, vzhledem k tomu, že půst je jedním z pěti pilířů islámské víry a „*odnes ho dodržuje v podstatě všechno obyvatelstvo. I když do soukromí a svědomí jedinců a rodin lze jen těžko nahlédnout, málokdo si dovolí porušovat půst na veřejnosti.*“²⁰ Bourguiba se ale uchýlil k obhajobě skrze Korán. Připomněl sůry, kde sám Mohamed povoluje nedodržení půstu v některých konkrétních případech, zejména za války, a dodal: „*To je obdivuhodné prohlášení. Mělo by se na něj kázat každý pátek v mešitách. Výborně se hodí k naší situaci, neboť i my máme bídu - nepřítele, kterého musíme porazit.*“²¹

Je ale pochopitelné, že praktikování půstu, které přináší nižší pracovní aktivitu a zvýšené výdaje domácností, považoval za vhodné omezit: Zakázal zavírání restaurací v měsíci ramadánu a změnu úředních hodin²². Vyjmul z půstu středoškoláky a vojáky²³. Snažil se také relativizovat důležitost poutě do Mekky a zvířecí oběti na Svátek Íd al-‘adhá.

Zrušením všech náboženských tribunálů se pokusil získat občana pod kontrolu státního (tedy laického) soudnictví a v zemi mít pouze jednu (civilní) soustavu práva.

Uvedla jsem, že Bourguiba se nezříkal náboženství, naopak jej používal při legitimizaci svých politických kroků, zároveň se jej ale snažil odsunout do soukromé sféry jedince, do rodinného kruhu. Také jsem popsala tradiční sepjetí islámu s politickou mocí a na druhou stranu probrala Bourguivo úsilí sekularizovat společnost. A nyní se dostávám ke klíčové otázce: Byl v této své snaze úspěšný a můžeme tedy Tunisko označit jako laický stát?

²⁰ Křikavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 79.

²¹ Překlad autorky, Bourguibův projev v Tunisu, 5.2.1960 In Frégosi, F., Zeghal, M. *Religion et politique au Maghreb: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005, s. 16.

²² V postním měsíci se totiž často veškerý život přizpůsobuje svátečnímu načasování a snaží se respektovat zvýšené vyčerpání lidí.

²³ 2 Frégosi, F. - Zeghal, M. *Religion et politique au Maghreb: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005, s. 16.

Na první pohled je rozhodování snadné. První článek první kapitoly tuniské ústavy (z června 1959) prohlašuje islám národním náboženstvím (ačkoliv článek 5 ustavuje svobodu kultu, pokud ten nenarušuje veřejný pořádek) a v článku 38 druhé kapitoly o moci výkonné se praví, že náboženstvím prezidenta, hlavy státu, je islám. Takto se rozhodně sekularizovaná společnost neprojevuje. Proč má tedy Tunisko (z právního hlediska nesprávně) renomé laické republiky?

Předně se jedná o mylné použití pojmu, které má zejména vyjádřit, že Tunisko je v mnohém napřed ve srovnání s ostatními islámskými státy. Dále je to tím, že Bourguiba zkombinoval své modernistické pojetí s některými úpravami, které navenek činí Tunisko státem, jenž není islámem ovlivňován, zatímco vnitrostátně udržuje dojem žádaného spojení s islámem. Z hlediska funkčnosti dostal náboženství pod administrativní kontrolu státu (dekrety z roku 1957 omezil soukromé sponzorování církví a donutil je spoléhat na finanční podporu státu), ovšem nechtěl jej ovládnout jako takové, spíše mu šlo o usměrnění náboženské praxe a prevenci extremistických náboženských projevů, se kterými při radikálních změnách, jež prováděl, musel počítat.

Výsledkem je tedy stát, který se prezentuje coby na islámu nezávislý, ale zároveň jej má v ústavě jako státní náboženství. Stát, který staví svou legitimitu na islámských hodnotách, ale současně s tím chce mít náboženské projevy plně pod kontrolou.²⁴

Když jsem popisovala Bourguibův paternalistický vztah k mladému státu (a jeho zásluhy při získání nezávislosti Tuniska mu skutečně byly jedním ze zdrojů jeho politické síly), nemohu opomenout, jak tvořil a posiloval svůj obraz politického vůdce, otce tuniské nezávislosti, který má ale také (ač bez teologického vzdělání) schopnost správně interpretovat náboženské texty: „*Z podstaty své funkce a odpovědnosti hlavy státu jsem určen k výkladu náboženského práva.*“²⁵

Při apelu na náboženské vnímání tuniských občanů přirovnával podle Francka Frégosiho současné Tunisko k Mohamedově Medíně: „*Dělá [Bourguiba, pozn. autorky] často analogii mezi svou výstavbou nového Tuniska a zakládajícím momentem*

---

²⁴ Srov.: Zeghal, M. Etat et marché des biens religieux. Les voies égyptienne et tunisienne. In *Critique internationale*, podzim 1999, č. 5, s. 80.

²⁵ Překlad autorky, Frégosi, F. - Zeghal, M. *Religion et politique au Maghreb: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005, s. 9.

reprezentovaným v muslimské představitosti městem Medínou. Tímto způsobem udělil budování Tuniska přesahující, svatou dimenzi.“²⁶ Paralel mezi světským životem a náboženstvím využil i v následujícím prohlášení: „Nepřestávám opakovat, že náš boj za vytrhnutí našeho muslimského národa ze zaostalosti zděděné po dobách úpadku [zřejmě narážka na kolonialismus, pozn. autorky] není méně hodnotný, než ozbrojený jihád.“²⁷

Zkrátka mu šlo vždy o to, aby své kroky legitimizoval náboženstvím, aby pro ně našel oporu v Koránu.

2.2. Ženská otázka v Bourguibově programu

Emancipace žen nebyla jediným tématem Bourguibovy politiky, ačkoliv se stala zajisté tím nejpoblíbenějším. Není snadné definovat, co Bourguibu motivovalo, aby se pustil do zásadních úprav postavení ženy v tuniské společnosti, pro což neměl v islámském světě vzor (snad kromě Atatürka, jehož byl vášnivým obdivovatelem). Podle dostupných informací se mi však zdá pravděpodobné, že se z velké části jednalo o politický pragmatismus. „Tímto činem své modernistické politiky [Zákoníkem o osobním statutu, pozn. autorky] chtěl tuniský osvoboditel prostřednictvím emancipace její ženské poloviny oživit celou společnost.“²⁸

Byl zásadovým optimistou, plně věřil ve schopnost Tuniska prosperovat a chtěl toho dosáhnout důslednou modernizací, svým způsobem v evropském stylu. Prozřetelně vystopoval momenty, které by mohly mladému státu bránit v (především ekonomickém) úspěchu a rozhodl se je eliminovat. Patrně si uvědomil, že rozvoj Tuniska musí být podporován celým národem, že je potřeba zaktivizovat i ženy a že jedním z kroků vedoucích k nim vytčenému cíli musí být důsledná sociální politika, která podníká změny v demografické struktuře společnosti. Mezi to patří i přechod z široké na tzv.

---

²⁶ Překlad autorky, Frégosi, F. - Zeghal, M. *Religion et politique au Maghreb: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005, s. 18.

²⁷ Překlad autorky, Frégosi, F. - Zeghal, M. *Religion et politique au Maghreb: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005, s. 19.

²⁸ Překlad autorky, Kéfi, R. Et Bourguiba libéra la femme. In *Jeune Afrique*. 2006, č. 2381, s. 40.

nukleární rodinu²⁹, která bude nejen důsledkem modernizace společnosti (jak se stalo v západní Evropě), ale i jejím motorem.

Také pochopil, že dokud neosvobodí společnost z vlivu islámských náboženských tradic, pokrok bude stále omezen určitými zákazy. Z části toto osvobození mělo přinést větší produktivitu obyvatel, z části šlo o další promyšlený tah vedoucí k omezení moci náboženských představitelů. A tak přistoupil de facto k ohromné společenské revoluci, spočívající zejména v nové formulaci vztahu mezi náboženstvím a státem. Sám si převratnost svých aktivit uvědomoval: „*Je to radikální reforma, ba dokonce revoluce v některých zvycích, které této zemi kralují a jsou protichůdné duchu práva a rovnosti, jedné z charakteristik člověka.*“³⁰

Důkazem Bourguibova politického pragmatismu, který mu dovolil změnit taktiku podle situace a nepodléhat nějaké konzistentní ideologii, budiž to, že ve třicátých letech, v době formování myšlenky tuniské nezávislosti, podporoval zahalování žen jako symbol projevu národního citění, zatímco v šedesátých letech prosadil zákaz nošení těchto symbolů na veřejnosti s odůvodněním, že jsou náboženské.

Na druhou stranu by se do reformy jistě nepustil, kdyby nevěřil, že jsou průchodné: „*Být realista spočívá v tom upřednostit před nemožným zázrakem skromnou reformu, která umožní další.*“³¹

Sophia Bessis předkládá i charakteristiku jakéhosi tuniského státního feminismu: „... je od počátku omezený hranicemi, které [Bourguiba, pozn. autorky] stanovil: Úcta k patriarchy, nejčastěji, ale ne vždy, je legitimizovaný odkazem k svatým textům, mírnou, ale velmi opravdovou vůlí k modernizaci.“³²

Zde je zajímavé připomenout charakter tuniského feministického hnutí, resp. boje za práva žen. Jednak úspěchů na tomto poli dosahuje mírnými metodami a postupnými kroky (na rozdíl např. od Turecka Kemal Atatürka, který v roce 1926 zrušil šarí'u, nahradil ji občanským zákoníkem a tradiční náboženskou praxi přísně trestal), jednak feministické hnutí sice „*spojuje sexuální, socialistickou i nacionální*

²⁹ Nukleární rodina čítá pouze nejbližší příbuzné, tedy rodiče a jejich děti.

³⁰ Překlad autorky, Kéfi, R. Et Bourguiba libéra la femme. In *Jeune Afrique*. 2006, č. 2381, s. 41.

³¹ Překlad autorky, Slavný citát Habiba Bourguiby, jeho původ je již nejistý. Dostupný z <http://www.teki.info/communauté/citations.php?q=Bourguiba> [Citováno 12.5.2008].

³² Překlad autorky, Bessis, S. Le féminisme institutionnelle en Tunisie [online]. In *Clio, Femmes de Maghreb*, 9/1999. Dostupné z <http://clio.revues.org/document286.html> [Citováno 12.5.2008].

dimenzi,“³³ ale i tak se vyhýbá většinovému radikalismu, který jej provází v jiných arabských zemích.³⁴

2.3. Zákoník o osobním statutu - převratná norma

Klíčem k modernizaci společnosti byla v Bourguibově podání osvěta, ale také nový právní rámec, který by se postupně integroval do myšlení lidí. A „Code du statut personnel“ (při překladu do češtiny se zdá být nejvhodnější použít Zákoník o osobním statutu, dále jen Zákoník) byl souborem zákonů, které upravovaly rodinné právo inovativním a odvážným způsobem.

Specifickým rysem zákoníku je jasně patrná inspirace islámským právem. Bourguiba z toho těžil při jeho legitimizaci ve společnosti. Dalším projevem této inspirace je ale fakt, že když může, snaží se právní úprava respektovat tradiční pojetí společenských vztahů. Proto například platí odsouzení mimomanželských sexuálních vztahů a vůbec soužití bez uzavření manželství. Islámské právo má charakter jdoucí nad obyčejný právní akt, „určuje nejen meze, které nelze beztrestně překračovat, ale naznačuje i to, co má muslim dělat, aby byl správným věřícím. Nespokojuje se s tím, že věřící odrazuje dělat to, co je zakázané, ale usiluje o to, aby se chovali a jednali také bohulibě,“³⁵ a takový je i Zákoník o osobním statutu. Jaké ale jsou hlavní změny, které přináší?

2.3.1. Pozitivní změny v postavení ženy

V první knize Zákoník hovoří o sňatku. K manželství je třeba souhlas obou snoubenců, přítomnost dvou svědků a stanovení věna (článek 3). U nezletilých dívek je od roku 1993 žádán souhlas i matky nevěsty. Svatba zvyková je zakázána. Všechny

³³ Překlad autorky, Marzouki, I. La subjectivité fait-elle le sujet féminin? In *Les femmes entre violences et stratégies de liberté, Maghreb et Europe du Sud*. Saint-Denis: Editions Bouchene, 2004, s. 109.

³⁴ „Jestliže je ženská otázka v Tunisku řešena důsledně evoluční cestou, hlavní, i když méně koncepční směr emancipace v arabských zemích byl vždy spojen s politickým radikalismem a s národními revolucemi.“ In Křikavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 126.

³⁵ Křikavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 128.

sňatky uzavřené bez přítomnosti státního úředníka jsou neplatné a hrozí za ně trest odnětí svobody.

Důležitá je fixace věku potřebného pro vstup do manželství na patnáct let pro ženy a osmnáct let pro muže. V roce 1964 byl věk ještě zvýšen na sedmnáct, resp. dvacet let. Roku 1993 vstoupil v platnost pozměňovací návrh, který činil vdanou sedmnáctiletou ženu zletilou. Po nejnovější novelizaci v roce 2007 je to osmnáct let pro oba partnery. O výjimkách rozhoduje soudce s ohledem na prospěch snoubenců (článek 5).

Došlo k úpravě vyplácení věna tak, aby se žena těšila maximálními jistotami (články 12, 13).

Polygamie je zakázána (článek 18). Bourguiba se opět uchýlil k reinterpetaci koránu s tím, že žádaná materiální spravedlnost ke všem manželkám³⁶ měla být v oné době (opět s poukazem na špatnou ekonomickou situaci Tuniska) nerealizovatelná,³⁷ a tedy polygamie nemožná a oprávněně zakázaná.

Od roku 1966 přísluší opatrovnictví dětí v manželství otci i matce. Až v roce 2003 žena získává právo pojmenovat nemanželské nebo adoptované dítě svým rodným příjmením, což je viditelná snaha zlepšit postavení těchto dětí v tuniské společnosti, kde jsou stále odsuzovány.

K dalším změnám v Zákoníku došlo v roce 1998: „*Manželé spolu musí jednat s laskavostí, žít v dobrém vztahu a nepůsobit si škodu. Oba musí plnit své manželské povinnosti podle práva a zvyků. Spolupracují na řízení domácích záležitostí a dobré výchově dětí, stejně tak jako na péči o ně, včetně vzdělávání, cestování a finančních operací. Muž jako hlava rodiny musí přispívat na potřeby manželky a dětí podle svých možností (...)* Pokud má žena majetek, musí se podílet na rodinných výdajích (článek 23). Muž nedisponuje žádným právem na spravování vlastního majetku své ženy (článek 24).“ Tato ustanovení představují zlomový krok v tradičním pojetí vztahů mezi muži a ženami. Ze stavu, kdy žena má být podřízena muži (i když se zde zmiňuje, že muž je hlavou rodiny), kdy muž má zcela zabezpečit rodinu a žena má na druhou stranu obstarat chod domácnosti a neočekává se tedy, že by přispívala do rozpočtu svým

³⁶ „...avšak bojíte-li se, že nebudete spravedliví, tedy si vezměte jen jednu...“ Korán 4,3

³⁷ Překlad autorky, Frégosi, F. - Zeghal, M. *Religion et politique au Maghreb: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005, s. 15.

výdělkem (právě naopak), se dostáváme do fáze, kdy se manželé k sobě mají chovat hezky (to je onen zmiňovaný přesah zákoníku z právní do výchovné roviny), mají se dělit o povinnosti a o péči o rodinu. Muž zabezpečuje rodinu, jak může, a žena se má rovněž podílet na materiálním zázemí, pokud je to v jejích možnostech. Samozřejmě rozdíl mezi teorií a praxí může být stále markantní, přesto však pouhá formulace podobných požadavků má svou hodnotu.

Druhá kniha Zákoníku se věnuje rozvodu. Upravuje zabezpečení ženy po něm, činí z něj, stejně jako ze svatby, akt plně pod kontrolou státního aparátu, o který může požádat jeden z manželů, tedy i žena (a to je novinkou). Ovšem stejně jako v Koránu se předpokládá, že soudce učiní maximum proto, aby rozloučení manželství zabránil.

V knize čtvrté a páté se řeší vyživovací povinnosti a péče o osoby blízké, respektive opatrovnictví dítěte. Zajímavé je, že dle článku 58 opatrovník dítěte mužského pohlaví musí mít k dispozici ženu, která péči o dítě zajistí. Na jednu stranu se tímto ustanovením favorizují ženy (svěřování dětí po rozvodu do péče ženy předtím nebylo běžné), na druhou stranu se tak upevňuje stereotyp ženy, která se stará o děti, umí to nejlépe a zároveň je to jediná věc, o kterou se má starat.

Ač se při prezentaci Zákoníku opíral o pozitivní náhled náboženských autorit (při tvorbě zákona asistoval šejk Mohamed Abd El Aziz Jaït), byla to změna velmi radikální a nehledě na Bourguibovu (proklamovanou) oporu v Koránu, vydalo v září 1956 třináct členů dvou komor nejvyššího náboženského tribunálu fatwu, která odmítala nový zákoník zejména kvůli zákazu polygamie a instituci občanského rozvodu, které měly být v rozporu s Koránem a dalšími islámskými texty.³⁸

2.3.2. Nedostatky Zákoníku

Vidím hlavně tři oblasti, jejichž úprava by byla žádoucí: Předně určení společného bydliště manželů je právně stále v kompetenci rozhodnutí muže, což omezuje svobodu pohybu provdaných žen.

---

³⁸ Překlad autorky, Ben Achour, Y. *Politique, religion et droit dans le monde arabe*. Tunis: Ceres, 1992, s. 216.

Za druhé rozvedené ženy, jimž byly děti svěřeny do opatrovnictví, se nemohou znovu vdát. V úpravě článku 58 z roku 1981 musí být opatrovnice ženského pohlaví svobodná. Opak by mohl zakládat důvod jí péče o dítě soudně zbavit.

Za třetí přetrvává nerovnost v dědickém řízení (viz kapitola 4.3.).

2.4. Další proměny postavení ženy

2.4.1. Volební právo

Pokud popisují Bourguibovy legislativní akce ve prospěch žen, upozorňují, že Zákoník o osobním statutu je pouze dílčí reformou první vlny, založené na právních úpravách. Společenské změny přicházejí až v druhé fázi, ve které se žena stává skutečně samostatnou.³⁹

Na pomezí těchto dvou procesů se z tuniských žen stávají voličky a kandidátky. K aktivnímu zapojení žen do politiky vede ještě dlouhá cesta, která ani v roce 2008 není u konce, ale již sám fakt, že se smějí podílet na politickém rozhodovacím procesu, znamenal zlom. (Opomeneme-li nejistou legitimitu tuniských voleb obecně, viz kapitola 3.4.)

Zákonnou oporu volebního práva žen představují články 20 a 21 tuniské ústavy. Podle článku 20 je „*voličem každý občan mající tuniskou národnost nejméně pět let, od dovršeného dvacátého roku věku, splňující podmínky předepsané volebním zákonem.*“⁴⁰ A podle článku 21 je „*volitelný do Poslanecké sněmovny každý volič, syn otce Tunisana nebo matky Tunisanky ve věku nejméně 23 let dovršeném v den ohlášení kandidatury.*“⁴¹ Ústavní reforma z roku 2002 zakládá druhou komoru tuniského

³⁹ Překlad autorky, Barrouhi, A. Un cas a part. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s. 39.

⁴⁰ Překlad autorky, Ústava Tuniské republiky, článek 20. Dostupné z <http://www.jurisetunisie.com/tunisie/codes/constitution/menuup.html>. [Citováno 10.5.2008].

⁴¹ Překlad autorky, Ústava Tuniské republiky, článek 21. Dostupné z <http://www.jurisetunisie.com/tunisie/codes/constitution/menuup.html>. [Citováno 10.5.2008].

parlamentu, tzv. Sněmovnu poradců, do níž je hranice pasivního volebního práva stanovena na 40 let.

O tom, nakolik svého práva ženy využívají, hovoří kapitola 3 této práce.

2.4.2. Paní svého těla

Významným krokem k emancipaci žen je možnost regulovat početí podle vlastní vůle. Rozmachu používání antikoncepčních metod se budu věnovat později (viz kapitola 3.2.), nicméně na tomto místě je třeba zmínit legislativní úpravu potratů, která byla v geografickém kontextu Tuniska velmi pokroková, a díky ní se i potraty staly významným regulátorem porodnosti v Tunisku. Tunisko patří ke třem africkým státům (spolu s Jižní Afrikou a Kapverdami), které nyní umožňují provedení potratu v prvních třech měsících těhotenství bez udání důvodu. V roce 1965 byl potrat povolen v prvních třech měsících těhotenství ženám, kteří již měly alespoň pět dětí, a kdykoliv se matka nacházela v ohrožení života. V roce 1973 byl zákon ještě zmírněn a povoleno veřejným zdravotním zařízením provádět interrupce v prvních třech měsících těhotenství bez omezení na pouhou žádost rodičky a bezplatně. Smět ovládat vlastní tělo bylo pro ženy prvním krokem v cestě k zapojení do pracovního procesu a dosažení rovnosti s muži.

3. Tuniské ženy v řeči čísel

Při popisu postavení žen v Tunisku jsem vycházela z následujícího předpokladu: ženy již mají (až na dědické řízení) právně rovnocenné postavení s muži, nicméně dá se tušit, že teorie se s praxí rozchází. A tak pokud chceme popsat skutečnou míru emancipace žen, musíme studovat jejich pozici ve společnosti a v rodině, zabývat se tím, nakolik mohou dělat, co chtějí, zda mohou samostatně a svobodně rozhodovat o svém životě, studovat, pracovat, vybrat si partnera, rozhodnout se, kdy počnou děti a kolik jich bude. Ale také jsou-li schopny se uživit, být nezávislé.

Vodítko při hledání odpovědí na tyto otázky mohou nabídnout statistiky a aktuální články o tuniských ženách či rozhovory s nimi. Pro vykreslení postavení žen v Tunisku jsem se tedy zaměřila na všechny „kvantifikovatelné“, klíčové momenty života žen: přístup ke vzdělání, vstup do manželství, reprodukci (plánované rodičovství, rozšíření antikoncepčních metod a počet dětí v rodině). Zajímala jsem se také o profesní život žen.

Zjišťovala jsem i informace o participaci žen na rozhodovacích procesech politického života (jako je účast ve volbách, pasivní i aktivní) a okomentovala je.

Pro ilustraci chci ukázat stav vybraných ukazatelů v důležitých momentech vývoje Tuniska: když se Bourguiba stal prezidentem (1956) a když Ben Ali převzal moc (1987), moje snaha je ale omezována nedostatkem důvěryhodných podkladů.

Předložené údaje sice umožňují udělat si představu o „průměrné“ tuniské ženě současnosti, ještě lépe ale poslouží jako výpověď o celkovém směřování tuniské společnosti.

Samozřejmě, že předkládaná čísla jsou relativní. (Podobné statistiky se nevyhnou zkreslování a zjednodušování reality. Velmi těžko lze v dostupných zdrojích například zohlednit regionální rozdíly v Tunisku tak, abych předložila komplexní informace a zároveň nenarušila přehlednost bakalářské práce.)

3.1. Vzdělání

3.1.1. Základní školství

Tabulka č. 1 : *Procentuální zastoupení dívek mezi žáky základních škol (6-12 let.⁴²)*

1973	38,7
2002	47,6

Zdroj : Sestaveno autorkou na základě údajů UNICEF (2004) ⁴³

Tabulka ukazuje rozdělení celkového počtu žáků na dívky a chlapce. Je vidět, že podíl dívek mezi žáky škol výrazně roste, přičemž v roce 2002 docházelo do základní školy 98,8% chlapců a dokonce 99,1% dívek. Mezi dětmi od 6 do 12 let je tedy základní školní docházka takřka stoprocentní.

Významně se feminizuje i učitelský sbor. V roce 2002 je počet učitelů prakticky rovnocenný s počtem učitelek, ačkoliv v roce 1970 představovaly ženy pouze 20% učitelského stavu.⁴⁴

3.1.2. Střední školství

Tabulka č. 2 : *Procentuální zastoupení dívek mezi žáky středních škol (13-19let⁴⁵)*

1956	47,6
1960	21,4
1970	26,9
1980	36,0
1990	44,7
2003	52,0

Zdroj : Sestaveno autorkou práce na základě údajů UNICEF (2004) ⁴⁶

⁴² Respektují rozdělení tuniského školství.

⁴³ *La situations des enfants en Tunisie. Analyse et recommandations.* New York: UNICEF, 2004. Dostupné z http://www.unicef.org.tn/medias/analyse_de_la_situation.pdf. [Citováno 15.5.2008].

⁴⁴ Tamtéž, s. 61

⁴⁵ Jako pozn.č. 41

Údaje školní docházky dívek mezi 13-19 lety se výrazně liší v závislosti na regionu, rozdílly jsou zejména mezi západem a východem a mezi Tunisem a zbytkem země.

3.1.3. Vysoké školství

V roce 2007 tvořily dívky 59 % z celkového počtu 368.000 vysokoškolských studentů.⁴⁷ 38% universitních profesorů jsou ženy (2003-2004).⁴⁸ Faktem ale je, že počet studijních míst na univerzitě nemůže saturovat zájem, ať už se jedná o studenty nebo studentky.

3.1.4. Příčiny úspěšného rozvoje tuniského školství

Vedoucí představitelé země ke štěstí mladých Tunisánů vždy chápali, že vzdělání je motorem rozvoje, a proto je školství tuniskou prioritou. Od roku 1970 představuje jeho podpora více než 5% HDP, v roce 1977 7%.⁴⁹

Dlouhodobě se investuje také do rozvoje venkovského školství. Tato péče se projevila právě na podílu účasti děvčat na základním a středním vzdělání. Ve venkovských oblastech totiž žije až 35 % Tunisánů (údaje z roku 2005).⁵⁰ a místní těžší podmínky hůře dopadají na dívky.

Na druhou stranu rozdíl v přístupu ke vzdělání v jednotlivých regionech je stále patrný: v těch nejchudších na severozápadě a středozápadě země se ještě v roce 2002 udávalo, že 42% žáků bydlí dál než 2 km od školy, 22% škol nemá přístup k tekoucí vodě a do 4% škol není zaveden elektrický proud.⁵¹

---

⁴⁶ *La situations des enfants en Tunisie. Analyse et recommandations*. New York: UNICEF, 2004. Dostupné z http://www.unicef.org/tn/medias/analyse_de_la_situation.pdf. [Citováno 15.5.2008]

⁴⁷ Zdroj: Ministerstvo zahraničních a evropských věcí Francouzské republiky. Dostupné z www.diplomatie.gouv.fr/fr/article-imprim.php?id_article=54373. [Citováno 8.5.2008]

⁴⁸ Barrouhi, A. Au bonheur des dammes [online]. In *Jeune Afrique*, 5.9.2004. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?article=LIN05094aubonsemads0. [Citováno 25.5.2008]

⁴⁹ Cusso, R. *L'impact des politiques de scolarisation des filles: Mauritanie, Tunisie, Inde, Bangladesh et Senegal*. Paříž: Institut international de planification de l'éducation/Unesco, 2003, s. 44-51. Dostupné z <http://www.unesco.org/iiep/PDF/G113.pdf>. [Citováno 20.5.2008].

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 71

Vzdělávání mládeže do 15 let již nepředstavuje problém. Míra analfabetismu sice celostátně dosahuje 32%, ale pouze 8% ve věkové skupině 10-29 let, což znamená, že analfabetismus je spíše dědictvím koloniální éry a týká se starších generací, které se již číst a psát nemohou nebo odmítají doučit.⁵²

3.2. Manželství

Proměna tradičního tuniského manželství je jedním z důkazů a zároveň příčin celkové transformace země. Jak uvidíme na následujících tabulkách, zvýšil se věk partnerů při sňatku, snížil se počet dětí z manželství vzešlých, transformovala se role obou manželů.

3.2.1. Věk při vstupu do prvního manželství

Jak popisují v kapitole „*Singles*“ (Viz 4.2.2.) z mnoha důvodů došlo masovému odsouvání zakládání rodiny.

Tabulka č. 3. : *Vývoj průměrného věku při prvním sňatku (1956 – 1994)*

	Věk ženy	Věk muži
1956	19,5	26,3
1966	20,9	27
1975	22,6	27,1
1984	24,3	28,1
1994	26,6	30,2

Zdroj : Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Université de Provence, 2005, s.6⁵³

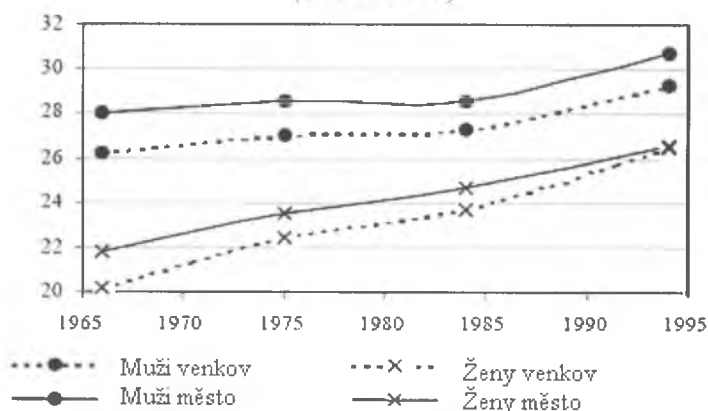
⁵² Kateb, K. - Ouadah-Bedidi, Z. *L'Actualité démographique du Maghreb*, 2002, Paříž: INED, s. 10. Dostupné z http://www.eduscol.education.fr/D0033/algerie_actekateb.pdf.p.11. [Citováno 15.5.2008].

⁵³ Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Laboratoire Population – Environnement – Développement, Unité mixte de recherche 151- IRD – Université de Provence, říjen 2005, s. 6. Dostupné z <http://sites.univ->

Tendence růstu pokračuje i nadále. Ženy se v roce 1999 vdávaly průměrně v 27,8 letech, v roce 2006 to bylo již v 29 let.⁵⁴

Doposud jsem nedělala rozdíly mezi tuniskými regiony. Tentokrát bych však chtěla pro zajímavost předložit graf srovnávající posun věku při sňatku v městských a venkovských oblastech. Je vidět nejdříve markantní rozdíl mezi městy a venkovem, který se postupem času smazává, což signalizuje, že modernizace v tomto ohledu již dospěla i do venkovských sídel.

Graf č. 1 : Průměrný věk žen v Tunisku při první svatbě podle místa bydliště (1966 -1994)

Převzato z: Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Université de Provence, 2005, s.7⁵⁵

3.2.2. Kontrola a porodnosti

3.2.2.1. Antikoncepce

Důležitým krokem na cestě k prosperitě Tuniska bylo omezení porodnosti. Důsledkem toho se mohly ženy snáze zapojit do veřejného života a pracovního procesu

provence.fr/wiupenv/labo/d_lpe/actualites/dec05/refa05/PDF/Gastineau-REFA%202005.pdf. [Citováno 15.5.2008].

⁵⁴ Ghorbal, S. Libérées, oui mais... In *Jeune Afrique*, 2006. č. 2381, s. 45.

⁵⁵ Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Laboratoire Population – Environnement – Développement, Unité mixte de recherche 151- IRD – Université de Provence, říjen 2005, s. 7. Dostupné z http://sites.univ-provence.fr/wiupenv/labo/d_lpe/actualites/dec05/refa05/PDF/Gastineau-REFA%202005.pdf. [Citováno 15.5.2008].

(samozřejmě lze argumentovat i opačně, více možností jistě motivuje ženy omezovat počet dětí).

Zajímavé je, že korunovat toto úsilí úspěchem se podařilo nejen díky modernizaci myšlení Tunisánů, ale i díky jejich lpění na tradičních vzorcích partnerského chování, které zůstaly dodržovány. Na následujících řádcích se tento fenomén pokusím objasnit.

Graf na následující stránce ukazuje, že od šedesátých let dochází k dramatickému poklesu porodnosti. Otázka, co jej vyprovokovalo a umožnilo, je nasnadě.

Tabulka č. 4 : Syntetický index plodnosti.⁵⁶

1966	7,2	1990	3,4
1975	5,8	1995	2,9
1980	5,3	2000	2,1
1985	4,5	2006	2. ⁵⁷

Zdroj : Zdroj : Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Université de Provence, 2005, s.3.⁵⁸

Za účelem motivovat lidi ke snížení reprodukce schválila vláda v roce 1960 vyplácení rodičovských příspěvků jen na první čtyři děti. V roce 1961 byl zrušen francouzský zákon o zákazu antikoncepčních metod a byl nahrazen zákonem, který je povolil. V roce 1966 spustila vláda program rodinného plánování, jenž se zaměřil na

⁵⁶ (Indice synthétique de fertilité) udává počet dětí, které porodila jedna žena během svého plodného života (obvykle 15-49 let), respektujíc míru porodnosti jednotlivých věkových skupin. Viz Národní statistický úřad (Tunisko). Dostupné

z http://www.ins.nat.tn/fr/serie_annuelle_theme.php?code_theme=0202.

⁵⁷ Zdroj : Národní statistický úřad (Tunisko). Dostupné

z http://www.ins.nat.tn/fr/serie_annuelle_theme.php?code_theme=0202.

⁵⁸ Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseille: Laboratoire Population – Environnement – Développement, Unité mixte de recherche I51- IRD – Université de Provence, říjen 2005, s. 3. Dostupné z http://sites.univ-provence.fr/wiupenv/labo/d_lpe/actualites/dec05/refa05/PDF/Gastineau-REFA%202005.pdf. [Citováno 15.5.2008].

jejich propagaci. Zdá se ale, že připisovat pokles porodnosti pouze tomu, že tuniské ženy objevily kouzlo antikoncepce, by bylo zjednodušující. Působících faktorů bylo víc.

Prvním je posunutí vstupu do manželství, o němž píše výše. (Připomínám, že tento posun nebyl pouze přirozeným vývojem, ale že byl podporován i legislativními opatřeními. V roce 1965 se například zvýšila nejnižší věková hranice potřebná k uzavření sňatku.) Druhým fenoménem je silný společenský odsudek předmanželského sexuálního soužití (a otěhotnění). Strach z něho byl tak velký, že fungoval jako přirozená ochrana proti početí po dlouhou dobu.

Antikoncepce se ve skutečnosti rozšířila až v osmdesátých letech. Podle údajů Národního statistického úřadu používalo koncem šedesátých let nějakou formu antikoncepce 5% žen, v roce 1978 už 31% a v polovině devadesátých let to bylo 60% žen.⁵⁹

Třetím podstatným faktorem je ochota párů mít nižší počet dětí. (S přibývajícimi možnostmi seberealizace nejen žen, ale i mužů, přestala být rodina jediným zájmem partnerů. V neposlední řadě se změnilo i celkové vnímání role ženy ve společnosti.)

3.2.2.2. Vývoj legalizace potratů

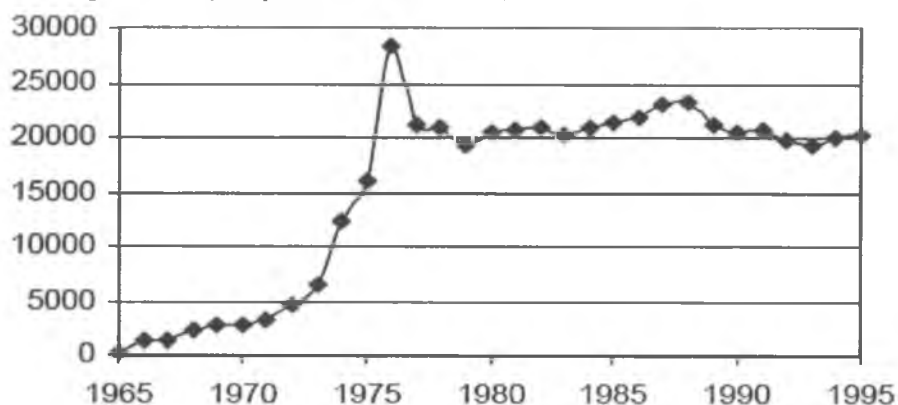
V roce 1965 byl povolen potrat v prvních třech měsících těhotenství ženám, které již měly nejméně pět dětí. Zákon pak povoloval potrat kdykoliv v případě, že matka se nacházela v ohrožení života. Tato úprava měla za následek fakt, že prvních deset let od jejich legalizace se potratů používalo, poměrně specificky, jako metody k plošnému omezování porodnosti.

Od roku 1973 zákon potrat zcela legalizuje, důsledkem čehož smějí veřejná zdravotnická zařízení provádět interrupce v prvních třech měsících těhotenství bez omezení na žádost rodičky a bezplatně.

---

⁵⁹ Kateb, K.; Ouadah-Bedidi, Z. *L'Actualité démographique du Maghreb*. Paříž: INED, 2002, s. 8. Dostupné z http://www.eduscol.education.fr/D0033/algerie_actekateb.pdf [Citováno 15.5.2008]. Vzhledem k podobě kampaně, která byla vedena, je trvale nejoblíbenějším druhem antikoncepce nitroděložní tělísko, potom hormonální antikoncepce. Nikde jsem nečetla o prezervativech.

Graf č. 2 : Počet provedených potratů v Tunisku (1965 – 1995)

Zdroj : Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Université de Provence, 2005, s. 14.⁶⁰

V průběhu času se mění i věková a sociální struktura žen uchylujících se k zákroku. Zatímco v roce 1973 je typickým pacientem žena po čtyřicátém roku věku s více než pěti dětmi, v současnosti se k potratům uchylují ženy všech věkových kategorií. Interrupce tedy již nemá zabraňovat každému dalšímu porodu od určitého momentu nadále, v posledním desetiletí se používá „výběrově“, jednou provedený potrat tedy nemusí vylučovat další rodičovství.⁶¹

Pro lepší vykreslení vývoje je třeba upřesnit regionální rozdíly, které celostátní statistiky nevyjadřují. Zatímco v roce 1966 byla porodnost (s výjimkou hlavního města) ve všech oblastech podobná, při dalších výzkumech v roce 1973 se ukázalo, že městské oblasti se adaptovaly na politiku snížení porodnosti lépe. (Do jisté míry to bylo způsobeno životním stylem ve městě, který je adaptován na menší rodinu, naopak vesnice větší počet členů rodiny nejen umožňuje, ale často i vyžaduje, protože vzájemná podpora je zde nezbytná.) Výzkumy z roku 1994 ale ukazují, že venkov města (včetně metropole) dohnal, čísla jsou již srovnatelná.⁶²

⁶⁰ Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseille: Laboratoire Population – Environnement – Développement, Unité mixte de recherche 151- IRD – Université de Provence, říjen 2005, s. 14. Dostupné z http://sites.univ-provence.fr/wiupenv/labo/d_lpe/actualites/dec05/refa05/PDF/Gastineau-REFA%202005.pdf. [Citováno 15.5.2008].

⁶¹ Ayad, M. *Les acceptances de la ligature des trompes et de l'avortement. Caractéristiques, attitudes et opinions*. Tunis: Office National du Planning Familial et de la population, 1976, s.12.

⁶² Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseille: Laboratoire Population – Environnement – Développement, Unité mixte de recherche 151- IRD – Université de Provence, říjen 2005, s. 14-17. Dostupné z <http://sites.univ->

3.3. Ženy v pracovním procesu

V pracující populaci se v roce 2002 nacházelo pouze 23,8% žen. V roce 2006 ženy představovaly už 27% trhu práce.⁶³ Nepoměr v neprospěch žen se nachází i mezi nezaměstnanými, v roce 2002 šlo o 22% žen (ku 13% mužů).⁶⁴

V některých odvětvích je zastoupení žen již výrazné: mezi advokáty se nachází 31% žen, mezi novináři 34,4%. Největší zastoupení pak mají ženy ve zdravotnictví: 72% lékárníků, 57% zubních lékařů, 35% výzkumných pracovníků a 42% lékařů jsou ženy.⁶⁵

Vývojová tendence je sice pozitivní, ale Ilhelm Marzouki upozorňuje na některé problémy, s kterými se Tunisanky potýkají. Patří mezi ně nižší odměna za stejnou práci ve srovnání s muži a také „dvojitá směna,“ domácnost – rodina. Ukazuje se, že i když jsou tuniské ženy dnes vzdělanější než dříve a v zaměstnání se realizují, „*manželství a početí dítěte obratem způsobí návrat do domácnosti.*“⁶⁶

Na druhou stranu k 1. lednu 2007 začal platit zákon, který by měl ulehčit matkám zapojení do pracovního procesu. Ve veřejných funkcích existuje možnost práce na poloviční úvazek již od roku 1985. Nyní však je zaveden nový režim pro vybrané typy státních zaměstnankyň ve věku 20 až 50 let, které mají jedno nebo více dětí mladší šestnácti let, který jim umožňuje při polovičním úvazku pobírat dvoutřetinovou mzdu. Výhody žena může využívat až po dobu devíti let.

---

provenance.fr/wiupenv/labo/d_lpe/actualites/dec05/refa05/PDF/Gastineau-REFA%202005.pdf. [Citováno 15.5.2008].

⁶³ Překlad autorky, rozhovor s Salouaou Ayachi Labben, tuniskou ministryní pro ženu, rodinu a dětství. Dostupné z <http://www.etudes-geopolitiques.com/article12.asp>. [Citováno 13.5.2008].

⁶⁴ Překlad autorky, Kéfi, R. Encore un effort [online] In *Jeune Afrique*. 30.9.2002. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN30092encoretroffe0. [Citováno 15.5.2008].

⁶⁵ Údaje v roce 2002. Viz Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž: Archipel, 2006 a Barrouhi, A. *Quand les femmes s'activent*. In *Jeune Afrique*, 2001, č.2098. s. 74 – 75.

⁶⁶ Překlad autorky, Marzouki, I. *Le mouvement des femmes en Tunisie au XXème siècle*. Paříž: Cérés Productions, 1993, s.251.

Podle odhadů z roku 2006 se mělo jednat o 69 000 osob.⁶⁷ Zákon se jako představitel vyhrocené pozitivní diskriminace setkal s ostrou kritikou, každopádně však dokazuje, že v Tunisku zájem na zapojení žen do pracovního procesu existuje.

3.4. Ženy v politice

3.4.1. Ženy voličky

S volebním právem pro ženy se počítalo již při ustavování nezávislého Tuniska. V praxi mají ženy volební právo od roku 1957. Přes veškerou snahu se mi nepodařilo dohledat relevantní údaje o ženách – voličkách. Tedy jen teorie: podle oficiálních vládních údajů se účast na všech typech voleb pohybuje ve vysokých číslech. Například v roce 2004 mělo k urnám při prezidentských a parlamentních volbách dojít až 91,5%.⁶⁸ z celkového počtu voličů. Pokud jsou čísla správná měla by být i účast žen vysoká. Tyto cifry ale bývají pravidelně zpochybňovány mezinárodními pozorovateli.

3.4.2. Ženy v zastupitelských funkcích

Tabulka č. 5 : Zastoupení žen v městských zastupitelstvech (v %)

1957	1,50
1987	13,10
1995	17,26
2005	26 %

Zdroj: Sestaveno autorkou z: Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž : Archipel, 2006 a Barrouhi, A. Quand les femmes s'activent. In *Jeune Afrique*, 2001, č.2098.⁶⁹

⁶⁷ Překlad autorky, Kéfi, R. Les privilégiées de la République. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2369, s. 47.

⁶⁸ Zdroj: Tuniská vláda. Dostupné z <http://www.ministeres.tn/>. [Citováno 12.5.2008].

⁶⁹ Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž: Archipel, 2006 a Barrouhi, A. Quand les femmes s'activent. In *Jeune Afrique*, 2001, č.2098. s. 74 – 75.

Tabulka č. 6 : Zastoupení žen v Poslanecké sněmovně (v %)

1966	1,9
1987	5,6
2007	22,8

Zdroj: Sestaveno autorkou práce z: Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž: Archipel, 2006 a Barrouhi, A. Quand les femmes s'activent. In *Jeune Afrique*, 2001, č.2098.⁷⁰

Jeden z místopředsedů Poslanecké sněmovny je v současném volebním období (2004 -2009) žena.

V roce 2005 byla ustavena druhá komora tuniského parlamentu (Chambre de conseillers) jako ústupek prezidenta Ben Aliho výměnou za referendum v roce 2002, „které 99 procenty hlasů zrušilo ústavní klauzuli znemožňující Ben Alimu kandidovat počtvrté do prezidentského úřadu. Zároveň byl zvýšen maximální věk prezidenta na sedmdesát pět let“.⁷¹ V této komoře bylo v roce 2007 obsazeno ženami 15,2% mandátů.⁷²

3.4.3. Ženy ve vládě

V květnu 2008 má podle svých internetových stránek tuniská vláda šest členek: Ministryni „ženské a rodinné otázky, dětství a stáří,“ ministryni „výstavby, bydlení a územního plánování.“ Zbylé čtyři ženy zastávají nižší ministerské posty, jsou státní tajemnice obvykle při ministerstvech zaměřených na sociální problematiku. Kromě jediné, která pracuje pro ministra komunikačních technologií a komunikace pověřeného informatikou, Internetem a softwarem.⁷³

3.4.4. Příčina absence žen v politice

Důvodů neúčasti žen na politickém rozhodování je více. Z praktického hlediska politika reprezentuje náročný obor, který se dá skloubit s péčí o rodinu ještě složitěji než

⁷⁰ Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž: Archipel, 2006 a Barrouhi, A. Quand les femmes s'activent. In *Jeune Afrique*, 2001, č.2098. s. 74 – 75.

⁷¹ Gombár, E. *Kmeny a klany v arabském Maghribu*. Praha: Karolinum, 2007, s. 80

⁷² Zdroj: Tuniská vláda. Dostupné z <http://www.ministeres.tn/>. [Citováno 12.5.2008].

⁷³ Zdroj: Tuniská vláda. Dostupné z <http://www.ministeres.tn/>. [Citováno 12.5.2008].

jiná zaměstnání, a proto možná představuje až vrchol emancipace, ke kterému Tunisanky ještě nedospěly.

Je také možné, že ženy necítí nutnost se prosadit do politické reprezentace, neboť tuniský stát se pro ně angažuje i bez jejich aktivní účasti.

Nejpravděpodobnější příčina je ta, že během padesáti let je těžké transformovat politické chování části obyvatel, která byla z většiny rozhodovacích procesů trvale vyloučena.

Zajímavou polemikou by potom bylo, zda neúčast žen ve veřejném životě může nějak zásadně souviset s ideou islámu. Pohledem do historie bychom tuto vazbu zřejmě prokázat mohli. Myslím však, že v dnešní době by bylo irelevantní na ni odkazovat, vždyť Tunisko samo je důkazem, že kulturně-náboženské vzorce nejsou neměnné.

4. Specifika emancipace žen v tuniském kontextu

Připadá mi nezbytné zasadit situaci žen v Tunisku do celkové reality státu samotného, i států okolních. Klíčové jsou následující tři poznámky :

Za prvé je mylné srovnávat situaci v Tunisku s Evropou, i když některé podobnosti k tomu mohou vybízet. Jak píše Sophie Bessis, francouzsko-tuniská historička: „*Návštěvníci (...) jsou překvapeni, že se [Tunisko, pozn. autorky] podobá spíše Portugalsku nebo Řecku před dvaceti lety, než svým východním sousedům.*“⁷⁴. To však ale neznamená, že můžeme na jižní Evropu používat stejná kritéria a vycházet ze stejných premis jako při analýze Tuniska.

Druhá poznámka směřuje více do politické teorie. Tunisko je autoritářský stát. Dochází-li v něm k omezování lidských práv obecně, smíme jej vůbec chválit za pokroky v emancipaci žen? Můžeme říci, že jsou tuniské ženy svobodné, je-li společnost jako celek omezovaná? Nesouvisí boj za práva žen s celkovou demokratizací Tuniska? Toto mé dilema si zřejmě uvědomují i další odborníci a autoři studií o tuniské společnosti. Sophie Bessis jde ještě dál a ptá se: „*Je tedy tuniský režim feministický z nutnosti, aby zamaskoval demokratický deficit (...) nebo z modernistického přesvědčení? (...) Účastníme se pouhého využívání žen ve složité hře o moc...? Je jisté, že se [režim, pozn. autorky] stal ve využívání žen mistrem.*“⁷⁵. Jednoznačnou odpověď Sophie Bessis nedává. Podle mého názoru je tuniský státní feminismus důsledkem toho, že na rozdíl od třeba svobody slova, ženská emancipace režimu neublíží, a proto se právě na ni Bourguiba zaměřil. Tunisko se navíc rádo chlubí svou politikou ve prospěch žen, i proto že mu pomáhá zakrýt ostatní prohřešky proti demokracii.

Třetím zastavením je potom otázka, o co vlastně tuniským ženám jde a jaké jsou jejich cíle. Zde je opět nezbytné opustit západoevropskou dimenzi myšlení. Jisté, že existuje mnoho výdobytků moderní civilizace, o které usilují, ale elementární zájem je

⁷⁴ Překlad autorky, Bessis, S. Le précaire immobilisme tunisien. In *Esprit*, říjen 2004, č. 10, s. 117

⁷⁵ Překlad autorky, Bessis, S. Le féminisme institutionnel en Tunisie [online]. In *Clio, Femmes de Maghreb*, 9/1999. Dostupné z <http://clio.revues.org/document286.html>. [Citováno 10.5.2008]

alespoň zatím jiný. Tunisanky si uvědomují svou odlišnost, nechtějí být jako muži, ale zároveň nechtějí být méněcenné. „*Více než požadavku rovnosti čelíme nyní žádosti o důstojnost,*“⁷⁶ říká Nadine B. Weibel.

Krom toho rovnost před zákonem, která je již nyní, kromě dědictví, zaručena (viz kapitola 4.3.), neznamená automaticky rovnost společenskou. Ta vyžaduje dlouhodobou přeměnu myšlení ve společnosti.

Navíc je třeba si uvědomit, že stejně jako se mění společenské klima, mění se i cíle, kterých by ženy chtěly dosáhnout. Pozorujeme-li proměnu jejich cílů v posledních padesáti letech, vidíme, že v Tunisku (jako v dalších arabských zemích) probíhala ženská emancipace ve dvou vlnách. V první fázi nešlo o to vymanit ženy z pout rodiny a umožnit jim realizaci v pracovním a společenském světě, jehož byl do té doby muž jediným protagonistou. Prvotním cílem bylo umožnit ženám o sobě rozhodovat i na onom omezeném rodinném poli, pomoci jim, aby se staly rovnoprávným aktérem rodinných vztahů. Dokonce šlo o to přiznat jim práva, která jim vyplývají z role ženy-matky. Příkladem toho byla snaha zvrátit soudní praxi, kdy děti bývaly po rozvodu svěřovány do péče zásadně otcům. Prosazení žen v pracovníprávních vztazích a ve společnosti obecně byla na programu až následně.

Jak se mění zájem žen v postoji k zahalování popisují v samostatné kapitole (viz kapitola 4.4.).

4.1. Proměna struktury rodinných vztahů

4.1.1. Příčiny změn

Struktura a vztahy tradiční rodiny se od zisku nezávislosti země narušily a proměnily. Jak poznamenává Radia Haddad ve svém životopise: „*Hotový zázrak je, že se nám podařilo dohnat století za méně než jednu lidskou generaci.*“⁷⁷ Které faktory

---

⁷⁶ Překlad autorky, Weibel, N.B. Islamisté, égalité et complémentarité: vers une nouvelle approche de l'identité féminine. In *Archives de sciences sociales des religions*, červenec – září 1996, č.95, s. 138.

⁷⁷ Překlad autorky, Haddad, R.: *Parole de femme*, Tunis : Elysia, 1995 podle Kéfi, R. Et Bourguiba libéra la femme. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s. 40.

však ovlivnily (a stále ovlivňují) onen rychlý vývoj? Je jich několik : vzdělání, pracovní příležitosti a rodinná výchova. Tyto elementy jsou na sobě vzájemně závislé.

Počátečním hybatelem této radikální změny je zřejmě vzdělání, kterého se ve větší míře dostává mužům i ženám. „*Počínaje generací narozenou v padesátých letech, dcery dosáhly vyššího vzdělání nejen než jejich matky, ale také než jejich otcové . Vzdělání jako jedna z příměsí autority, překonání otců dcerami, by mohlo snadno zpochybnit patriarchální řád.*“⁷⁸. Můžeme usoudit, že vzdělání vede nejen k rozpadu patriarchálního řádu, ale k reorganizaci společnosti jako celku. To, co dřív určovalo sociální status jedince (jako peníze, náboženství a pohlaví) již totiž nemá ve srovnání se vzděláním potřebnou legitimitu.

Psychiatřička Saidou Douki v rozhovoru se Samy Ghorbal pro *Jeune Afrique* ale upozorňuje, že „*vzdělání je podmínka nutná, nikoliv však postačující. Dalším faktorem, který silně přispívá k emancipaci, je práce.*“⁷⁹. Z kontextu rozhovoru vyplývá, že má na mysli aktivitu tvůrčí, která ženě umožňuje se realizovat, nikoliv tvrdou manuální práci, které se mnoho afrických žen již věnuje z nouze. Žena, která má možnost seberealizace v práci, získá další smysl života situovaný i mimo rodinu, je více otevřená společnosti a totéž vštěpuje svým dětem.

A konečně se dostávám k faktoru, který jediný je dlouhodobě a trvale schopen ovlivnit společnost. Saida Douki tvrdí, že „*svoboda je na dosah, ale Tunisanky se nezdají připravené se jí zmocnit.*“ Upozorňuje, že klíč k řešení této nepřipravenosti je v rodině: „*... kdo vychovává muže? Matky. Jsou to ony, které udržují tradiční model (...). V domácnosti kralují ženy, otcové nemají místo a žádnou moc. (...) Matka udržuje privilegovaný a výjimečný vztah se svými mužskými potomky. Realizuje se pouze mateřstvím (...). Svázaná mateřstvím, drží si moc prodlužovat tuto jedinečnost (kvaziincestního) vztahu donekonečna.*“⁸⁰.

I podle výzkumů⁸¹ se dvě třetiny dětí podle svých vlastních slov sice nesetkávají v rodině s problémy, ale připouštějí, že otec se často rodinného života

⁷⁸ Překlad autorky, Fargues, P. La femme dans les pays arabes: vers une remise en cause du système patriarcal ? In *Population et sociétés*, únor 2003, č. 387, s. 4.

⁷⁹ Překlad autorky, Ghorbal, S. Dans la tete de Tun isiennes. In *Jeune Afrique*, 2002, č. 2182, s. 53.

⁸⁰ Překlad autorky, Ghorbal, S. Dans la tete de Tun isiennes. In *Jeune Afrique*, 2002, č. 2182, s. 52.

⁸¹ *La situations des enfants en Tunisie. Analyse et recommandations.* New York : UNICEF, 2004, s. 86 . Dostupné z http://www.unicef.org.tn/medias/analyse_de_la_situation.pdf. [Citováno 15.5.2008]

neúčastní. Výsledkem pak jsou synové vychovaní sice k bezmezné úctě k ženě jako k matce (ovšem pouze jako k matce) a dcery, které tuto svou roli převezmou. Jednou z možností, jak vystoupit z bludného kruhu výchovy, je tedy pro Saidu Zouki zapojení otců do procesu výchovy: „*Jsou to noví otcové, kteří obklopí své děti, zejména dcery, a vyžádají si své otcovství, kteří umožní pokrok.*“⁸²

4.1.2. Sexuální život

Vliv tradiční výchovy a pevných rodinných vazeb je však stále viditelná ve zdrženlivosti, s jakou se v Tunisku prosazují předmanželské vztahy a promiskuita celkově.

Jak uvádí Samy Ghorbal, pro 87% žen je v roce 1993 panenství stále klíčovou hodnotou při vstupu do manželství, každá třetí žena sexuální vztahy před manželstvím zcela odsuzuje. Svatba s cizincem je rovněž nepřijatelná, což neplatí pro svatby Tunisánů s cizinkami, v tom případě se totiž jedná o šíření islámu.⁸³

Ačkoliv v mnoha oblastech se ženy emancipovaly a k významným změnám došlo i v sexuálním životě Tunisánů (rozmach plánovaného rodičovství, používání antikoncepce, legalizace potratů), jedná se spíše o změny vyvolané ekonomickou potřebou, než o důsledek snahy pomoci ženě, aby sama rozhodovala o věcech týkajících se jejího těla.

4.2. Rozklad rodinných vazeb

4.2.1. Rozvod

Od té doby, kdy Zákoník o osobním statutu vstoupil v roce 1957 v platnost a v článku 30 ustavil právo žen žádat o rozvod ze stejného titulu jako muži, počet rozvodů stále roste. Z 4.695 v roce 1960 stoupl počet rozvodů na 9.127 v roce 1998 a až na 11.576 v roce 2007 – 60% všech rozvodů bylo podáno v hlavním městě a okolí. V roce

---

⁸² Překlad autorky, Ghorbal, S. Dans la tête de Tunisiennes. In *Jeune Afrique*, 2002, č. 2182, s. 52.

⁸³ Ghorbal, S. Libérées, oui mais... In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s. 45

2005 bylo 50% žádostí o rozvod podáno ženami oproti pouhým 6% v roce 1960.⁸⁴ Obecně se dá říci, že v hlavním městě a přímořských zónách, kde pobývá nejvíce Evropanů, se ženy rozvodu bojí méně.

K přibližně 40% rozvodů dochází po vzájemné dohodě. 14% je na žádost jednoho z manželů pro újmu, kterou od druhého vytrpěl. A celých 47% jsou pak tzv. *divorces caprices*, tj. rozvody z rozmaru na žádost muže nebo ženy bez důvodu. Dle statistik jsou nejčastější uváděné příčiny násilí (28%), alkoholismus (24% a to je na muslimskou zemi překvapivá cifra), nevěra a další mimomanželské soužití (11%) a neplodnost, postižení a nezaměstnanost (společně 27%).⁸⁵

Příčiny zvýšené rozvodovosti jsou různé. Od proměny náhledu společnosti na rozvody, který je méně kritický, přes větší anonymitu současné tuniské společnosti, kdy rozvedená žena již není trvale poznamenána cejchem prostitutky a nevěrnice. Je ale vidět, že „*hlavním důvodem, který Tunisanky k rozvodu vede je jistě jejich vstup do světa práce, který jim zajišťuje finanční nezávislost.*“⁸⁶ Díky tomu je rozvod pro ženu možný i po materiální stránce.

4.2.2. „Singles“

Kombinace odkladu vstupu do manželství (u žen byl v roce 2006 průměrný věk v den svatby 29 let)⁸⁷ a zakořeněných morálních zásad je původcem dalšího fenoménu, tzv. singles – lidí, kteří si dobrovolně i nedobrovolně zvolí žít sami. Příčin je ovšem více.

Jednak se zdá, že svatba a partnerský život je poměrně nákladný: „*Svatba je drahá, je třeba na ni mít dostatek finančních prostředků a také, aby alespoň jeden ze snoubenců, obyčejně ženich, byl už zaopatřený. Dnes je všechno složitější: Žijeme v materialistické společnosti, která klade důraz na zdání, která je posedlá penězi a znaky společenského úspěchu. Musíte mít auto, byt...*“⁸⁸

⁸⁴ Zdroj : Les Tunnisiennes fâchées avec le mariage. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2388, s. 46

⁸⁵ Překlad autorky, *Divorce, quand l'idylle conjugale vole en éclats* [online] In *Tunisia Watch*, 12.5.2008. Dostupné z <http://tunisiawatch.rsfblog.org/tag/Divorce> [Citováno 15.5.2008]

⁸⁶ Les Tunnisiennes fâchées avec le mariage. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2388, s. 46

⁸⁷ Překlad autorky, Ghorbal, S. Libérées, oui mais... In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s. 45.

⁸⁸ Překlad autorky, Ghorbal, S. Libérées, oui mais... In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s. 45.

Důvod toho, že na mladé lidi tolik dopadají finanční otázky, nepřímo objasňuje druhá část citátu: „...na druhou stranu hůře snášíme život u rodičů.“⁸⁹ Přeměna modelu široké rodiny na nukleární sice umožnila tuniský ekonomický pokrok, ale tato transformace společnosti také znamená, že nyní už si mladé rodiny musí poradit samy, aniž by spoléhaly na příbuzné, dříve zvyklé si pomáhat.

Kromě faktorů, které uzavření manželství brání a činí jej nedostupným, existují i faktory, které činí život bez partnera prostě lákavější. Mimo to, že na svobodné lidi už není pohlíženo tak negativně jako dřív, bývá silnou motivací k odkladu partnerského života i možnost studovat a budovat si vlastní kariéru: „*víc a víc rodičů připouští, aby jejich dcera zůstala déle sama, což jí umožní rozvíjet se práci a budovat si samostatně vlastní přátelské vztahy. Průměrný věk žen při vstupu do manželství vzrostl z 23 let v roce 1985 na 26,9 let nyní [v roce 2005, pozn. autorky].*“⁹⁰

Druhou stranou mince je ale počet dětí narozených mimo manželství, který trvale roste: Podle tuniského Národního statistického úřadu z 300 ročně narozených dětí mimo manželství v šedesátých letech na 1.660 dětí v roce 2006.⁹¹ Matkami jsou většinou nezletilé dívky, opuštěné ženy nebo vdovy, protože k výchově dětí ve funkčním nesezdaném soužití v Tunisku takřka nedochází.

Být svobodnou matkou má v Tunisku stále silně negativní konotace. Původ tkví zřejmě v náboženském odsudku takto svedené ženy. Kromě společenského znemožnění se však neúplná rodina může potýkat s existenčními problémy. Až v roce 1998 zákon číslo 98-75 totiž povolil dítěti oficiálně pátrat po totožnosti svého otce, pozdější novelizace pamatuje i na testy DNA. Pokud je otcovství potvrzeno, má dítě právo na otcovo příjmení a alimenty, účast na případném dědickém řízení je mu však odepřena.

Fenomén „singles“ se pak projevuje dvěma způsoby. Mladí lidé buď žijí sami ve svém bytě (to je možné zejména v hlavním městě), anebo zůstávají v rodičovském

---

⁸⁹ Tamtéž, s.45

⁹⁰ Zouari, F. Vive le célibat [online]. In *Jeune Afrique*, 13.3.2005. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN13035viveltilablc0 [Citováno 2.5.2008]

⁹¹ Překlad autorky, Hors du mariage, point de salut [online]. In *Jeune Afrique*, 16.4.2006. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN16046horsdtulase0 [Citováno 10.5.2008]

domě, jak nejdéle je to možné. I když se jim to nelíbí, neodcházejí: „... *drtivá většina svobodných Tunisank žije pořád u rodičů (...)* Žít sama? To se nedělá!“⁹² Soužití „na hromádce“ skutečně zůstává nemyslitelné, a tak ženy (a v menší míře i muži) zůstávají pod vlivem rodiny. Podle statistik se v roce 2001 jednalo o 54% dívek ve věku 20-24 let (24% v roce 1984) a o 30% žen mezi třicátým a čtyřiatřicátým rokem života.⁹³

4.3. Dědictví

Problematikou, která patří do rodinné otázky, již jsem řešila na předchozích stránkách, je i dědické řízení. To nyní představuje jedinou stopu po islámském právu v tuniském právním systému. Podle islámského práva muži přísluší stejná část dědictví jako dvěma ženám.⁹⁴

V Zákoníku o osobním statutu se jím Bourguiba nezabýval, protože by jej tím učinil neprůchozí, a v roce 1974 byl zákon, který by upravoval rovnost mužů a žen v dědickém řízení, nucen stáhnout z legislativního procesu. Stalo se tak pod tlakem univerzity v Medině, která vydala fatwu, prohlašující Bourguibu za odpadlíka.⁹⁵ Na Bourguibovu pověst to žádný vliv nemělo, pouze sporný návrh zákona stáhl a patrně se potom snažil vystupovat méně konfrontačně.

4.3.1. Současná úprava

O pozůstalosti hovoří Devátá kniha Zákoníku o osobním statutu. Je to text velmi složitý, pro každou dědickou situaci existují jiná pravidla. Norma bere ohled na šíři tradiční tuniské rodiny, a tak pamatuje na velký počet příbuzných.

---

⁹² Překlad autorky, Ghorbal, S. Libéréés, oui mais... In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s. 46.

⁹³ Zouari, F. Vive le célibat [online]. In *Jeune Afrique*, 13.3.2005. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN13035viveltabilco [Citováno 12.5.2008].

⁹⁴ Korán 4, 11: „*A Bůh vám stanoví o dětech vašich toto: Synovi podíl rovný podílu dvou dcer; a je-li dcer více než dvě, patří jim dvě třetiny toho, co zůstavil. A jestliže je dcera pouze sama, tedy jí patří polovina.*“

⁹⁵ Talbí, M. Bourguiba, apostat? [online]. In *Jeune Afrique*, 15.8.2004. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN15084bourgatsop0 [Citováno 15.5.2008].

Diskriminační charakter zákona, je zřetelný konkrétně v článku 103: „... v tomto případě, se jejich podíl vyplatí principem, podle něhož mužskému dědici náleží část dvojnásobná podílu ženské dědičky.“⁹⁶ Důvody, které v historii vedly k ustavení této zásady, jsou primárně pragmatické a dají se stručně odvodit od rozvodových zvyklostí. Muž dává ženě jedno věno při svatbě, druhé při rozvodu, a pokud se znovu nevdá, je povinen ji živit.⁹⁷

4.3.2. Argumentace pro rovnost

Argumenty pro rovnost žen a mužů v dědickém řízení jsou trojího charakteru: právního, socioekonomického a kulturního.

Právní důvody poukazují na rozpor nerovnosti s ústavou, konkrétně článkem 6, který praví: „Všichni občané mají stejná práva a povinnosti. Před zákonem jsou si rovni.“⁹⁸ Stejně tak jsou ustanovení o dědictví v rozporu s mezinárodními dohodami, které Tunisko podepsalo, ať už se jedná o Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen (OSN, 1979), kterou Tunisko ratifikovalo v roce 1985, nebo o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (OSN, 1966), ratifikovaný Tuniskem roku 1968.

Právním argumentem, který mi připadá nejpřesnější, je odvolání na vývoj tuniského práva jako celku. Z historického hlediska byla nadřazenost muže v dědickém řízení vyvážena jeho povinností zabezpečit ženu a rodinu. Ve chvíli, kdy byla tato povinnost novelizací Zákoníku o osobním statutu rozdělena rovnoměrně mezi oba partnery, žena přišla o tuto výhodu, a k nerovnováze v dědictví již není důvod.

Kulturní argumentace se snaží prokázat, že diskriminace žen není vlastní tuniskému smýšlení. Odkazuje původ diskriminace žen-dědiček „do předislámského období, kdy nebyla založena na zřeteli k pohlaví, ale na kmenové organizaci arabské

---

⁹⁶ Překlad autorky, *Code du statut personnel (Zákoník o osobním statutu)*. Kniha IX, článek 103. Dostupné z <http://www.juristetunisie.com/tunisie/codes/csp/Csp1090.html>. [Citováno 12.5.2008]

⁹⁷ Fleisig, J. - Bahbouh Ch. *Malá encyklopedie islámu*. Praha: Dar ibn Rushd, 1993, s. 42.

⁹⁸ Překlad autorky, Ústava Tuniské republiky, Obecná ustanovení, článek 6. Dostupné z <http://juristetunisie.com/tunisie/codes/constitution/const1005p.htm>

společnosti. Výše podílu na dědictví se řídila podílem na účasti v boji. Představovala hlavní zdroj příjmu a způsob ochrany kmene.“⁹⁹ Nerovné zacházení se ženami podle této teze tudíž není islámské společnosti vlastní.

Na druhém místě pak zaznívá apel na liberálního ducha, kterého se snaží tunišští zákonodárci v druhé polovině dvacátého století prosazovat.

Socioekonomické důvody pak upozorňují na zjevný rozkol mezi realitou a platným právním stavem. Patriarchální rodina ustupuje před moderní rodinou s vyváženými rolami obou partnerů, zatímco normy stále reflektují patriarchální model. Ženy ekonomicky emancipované přispívají k shromažďování rodinného jmění, na které pak nemají rovnocenný nárok.

Navíc rozpadem tradiční rodiny, růstem počtu matek-samoživitelek tato diskriminace jen zhoršuje situaci těch nejslabších.

4.3.3. Úskalí

Nedostatkem argumentace je, že nebere ohledy na realitu náboženského textu a obhajobu hledá v kulturním a ekonomickém vývoji, který údajně nedovoluje ženám déle vystavovat diskriminačnímu jednání. Jsou to sice racionální důvody, ale není jisté, že jsou funkční. Otázkou je, zda by zastánci dědické rovnosti neměli spíše hledat cestu, jak opřít rovnost v dědickém řízení o výklad Koránu, jako to dělával Habib Bourguiba, spíše než jej zavrhnout a popisovat změnu práva jako nevyhnutelný důsledek společenské reality.

4.4. Návrat k zahalování

Mezi fenomény, které v současné době znepříjemňují život tuniským ženám patří nevyjasněný postoj k zahalování. V rámci zjednodušení nerozlišují mezi

---

⁹⁹ Překlad autorky, ATFD, AFTURD. *Plaidoyer pour l'égalité dans l'héritage* [online]. 15.11.2006 Dostupné z <http://www.kalimatunisie.com/article.php?id=312>. [Citováno 12.5.2008] [překlad autorky práce].

jednotlivými druhy závojų, neboť k nim přistupuji jako k symbolu, který má svůj rituální význam na obecné rovině. Proto v následujícím textu používám označení *zahalování* a velmi obecné *závoj* (z francouzského *voile*), nebo *šátek* (francouzsky *foulard*), která ve francouzských textech zpravidla označují látku určenou k zakrytí vlasů a krku.

Desetiletí od získání nezávislosti jsou až dodnes typická bojem žen za legitimizaci nezahalování ve společnosti a zejména v rodině. Bourguiba dokázal šátek jako symbol náboženského vyznání vytlačit z veřejných prostor.¹⁰⁰ Ovšem ve chvíli, kdy toho ženy dosáhly, dochází k fenoménu zcela opačnému. Návrat šátku na tuniskou půdu (a nejen na ni, platí to pro celý Maghreb) je faktem. Ačkoliv ještě neexistují žádné statistiky, které bych mohla předložit, shodují se na tom všichni autoři, jejichž texty jsem při studiu zahalování v Tunisku studovala. Zejména tisk reaguje na současnou situaci velmi citlivě a fenomén se snaží zkoumat.

Ženy a dívky se samy snaží tradici zahalování dobrovolně oživit, diskutují o tom. Důvody, které je k tomu vedou, jsou komplikované a mnohdy zarážející.

4.4.1. Společenský důvod, rozdělení prostoru

Předně se jedná o důvody genderového charakteru – závoj tvoří hranice: „*Odděluje ženy od světa mužů a zároveň chrání jejich soukromí, což jim umožňuje získat svůj vyhrazený prostor v současné společnosti.*“¹⁰¹ Existence onoho odděleného místa je velmi důležitá pro obě pohlaví. Žena je chráněna před mužem a muž je chráněn před svody ženy. Posláním závoje „*je rozdělit, přepažit, ale také uzavřít ženu, jeho nositelku, do chráněného prostoru jako symbolické znamení rozhraní mezi dvěma světy...*“¹⁰² Islámský feminismus je specifický zejména tím, že ženy nechtějí být rovné mužům (rovné rozuměj stejné), jsou si vědomy své odlišnosti a jsou na ni hrdé, ale věří, že jejich jinakost jim nebere právo na autonomní rozhodování a seberealizaci. „*Hijab*

---

¹⁰⁰ Další z Bourguibových slavných citátů, údajně z roku 1960 : „Prosím vás sejměte to břemeno. (...) Již není na místě. Obličej ženy spíše potřebuje čerstvý vzduch“. Překlad autorky, viz <http://www.minorites.org/article.php?IDA=703>. [Citováno 10.5.2008]

¹⁰¹ Překlad autorky, Weibel, N.B. Islamité, égalité et complémentarité : vers une nouvelle approche de l'identité féminine. In *Archives de sciences sociales des religions*, červenec – září 1996, č. 95, s. 137

¹⁰² Překlad autorky, Weibel, N.B. Islamité, égalité et complémentarité: vers une nouvelle approche de l'identité féminine. In *Archives de sciences sociales des religions*, červenec – září 1996, č. 95, s. 136.

přispívá z velké části k oderotizování společenského prostoru, což ženám umožní znovu promyslet svůj status.“¹⁰³

4.4.2. Národní identita rezonuje v náboženské

Druhým důvodem může být snaha o přiznání se k vlastní kulturní identitě a její potvrzení. Mluvila jsem o Tunisku jako o zemi, která je do jisté míry poevropštělá a následkem padesátileté snahy vedoucích představitelů vytržená z širšího kulturního kontextu ostatních arabských zemí. Tunisko je svým příklonem k Francii a vůbec západní Evropě proslulé. Tunisané jsou na tuto svou volbu směřování státu pyšní, ale evidentně v nich existuje kulturní pnutí, které se může projevat návratem k tradičnímu oděvu. Miloš Mendel tuto tezi potvrzuje: „*Návrat k tradičnímu oblékání byl součástí snahy vyjádřit navenek příslušnost k domácí kultuře a vlastním tradicím. Byl v tom snad i kus protestu vůči modernizaci, kterou předchozí generace muslimů a nacionalistů pochopila (...) jako westernizaci. (...) Mladí muslimové se vraceli k islámu, aby znovu objevili svou identitu...*“¹⁰⁴

4.4.3. Móda a ekonomický status

Na druhou stranu Fawzia Zouari, korespondentka francouzského čtrnáctideníku *Jeune Afrique*, píše o svém pocitu, že zahalování je sice projevem střetnutí se Západem: „*Proti vaší aroganci, naše identita, proti vašemu feminismu, naše muslimská tradice, neexistuje jenom váš svět, jeho hodnoty a estetika: My jsme možná alternativa.*“¹⁰⁵ Naznačuje ale, že z velké části jsou pro něj i socioekonomické důvody: „*Hijab stírá rozdíly mezi bohatými a chudými.*“¹⁰⁶ Nakonec otázku módy ještě graduje: „*Některé Tunisanky znovu oblékají šátek jako si oblékají minisukni: obětují se módě.*“¹⁰⁷

Tato možnost mi připadá pravděpodobná, vždyť ze zahalování se stal v arabském světě výnosný obchod, stejně jako je to s jinými částmi oděvu v Evropě.

¹⁰³ Tamtéž, s. 138.

¹⁰⁴ Křikavová, A. a spol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 57.

¹⁰⁵ Překlad autorky, Zouari, F. Comment le voile vient aux femmes. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2388, s.44-46.

¹⁰⁶ Překlad autorky, Zouari, F. Comment le voile vient aux femmes. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2388, s.45.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 44.

4.4.4. Generační střet

Účel zahalování se odhalí podstatně snadněji, než jeho skutečná motivace. Mnoho tuniských žen vyjadřuje šok a nesouhlas s návratem této tradice. Když zvážíme úsilí a energii, kterou současné čtyřicátnice vynaložily ve snaze smět závoj odložit, je to pochopitelné. Neziha Ben Yedder, ministryně pro ženu, rodinu a dětství v roce 2003, tehdy šestačtyřicetiletá žena, říká: „*Nechápu, proč někteří vykřikují, že [závoj, pozn. autorky] činí ženu úctyhodnější, respektovanou. Podle mě je to regrese, krok zpět, ohrožení práva žen.*“¹⁰⁸

Návrat muslimek k zahalování je v posledním desetiletí zřejmý i v Evropě. To působilo již dříve problémy maghrebským ženám, protože ty, které si odložení závoje čerstvě vydobily, byly konfrontovány s výčitkami, že jejich krajanky, byť daleko od domova, mohou být lepšími muslimkami.

V Tunisku je však tento fenomén, vzhledem k okázalé laickosti státu, paradoxní. Překvapení je tím větší, že Tunisanky mají již dlouho svobodu pohybu a rozhodování. V ostatních maghrebských státech je závoj v podstatě vstupenkou na svobodu: Zahalená Maročanka se smí volně pohybovat na veřejnosti. Pakliže se tedy Tunisanky zahalují, je to jejich volba, nikoliv nutnost.

V Alžírsku a v Maroku se někdy zahalování vysvětluje jako návrat ke kořenům. Vzhledem k tomu, že zde se objevuje již od osmdesátých let a patrně souvisí s posílením islamistů, má tedy zřejmý náboženský charakter. V případě Tuniska se ale jedná o projev kulturního postoje. Je to spíš protest proti ženské emancipaci. Ženy chtěly být svobodné, ale svoboda s sebou přináší i rizika a najednou na ženu klade větší nároky než dříve.

V celé problematice se především jasně odráží generační střet. Cíle žen a prostředky jejich dosažení se během jedné generace kvůli převratným ekonomickým a kulturním změnám do té míry změnily, že dcery a matky už žijí jiné životy a mají

---

¹⁰⁸ Překlad autorky, Ficatier la Croix, J. Quand de jeunes Tunisiennes se mettent à porter le voile [online]. In *Jeune Afrique*. 14.12.2003. Dostupné z <http://www.jeuneafrique.com/jeune-afrique/article-jeune-afrique.asp?art-cle=LIN14123quandelioue0>. [Citováno 10.5.2008]

výrazně jiné priority. A těžko lze skrýt rozčarování matek z jednání jejich dcer: „*Nepoznáváme se v postoji vlastních dcer. Zatímco my jsme žily myšlenkou transformovat svou zemi vzděláním a věděním, dcery se zdají být zbavené iluzí.*“¹⁰⁹

4.4.5. Nejisté poselství

Zahalování muslimských žen je teologicky, symbolicky i politicky složitý fenomén. Nejzávažnější dohady se týkají toho, zda návrat k šátku představuje krok zpět v otázce ženských práv, či nikoliv. Závěr závisí do značné míry na tom, jak vnímáme individualitu ženy a její svobodu nakládat s vlastním tělem obecně. S trochou nadsázky můžeme přece říci, že není jediný důvod, proč by žena, která odhaluje celé své tělo takřka dle libosti, měla být svobodnější, než ta, která to nedělá. Myslím tím, že ona svoboda k odhalování je důsledkem spíše evropského módního trendu a ve svém důsledku nečiní žádnou ženu nezávislejší. Na druhou stranu si uvědomuji, že smět něco, např. svobodně se rozhodnout zůstat zahalená či se naopak odhalit, je kvalita sama o sobě, ať je cíl jakkoliv pochybný. Z opačného úhlu pohledu lze ale říci, že některé tuniské ženy, jak jsem ukázala výše, šátek jako břemeno berou, a nechápou, že si jej někdo může oblékat dobrovolně. Cestou k možné odpovědi je ono DOBROVOLNĚ. Zdá se totiž, že návrat zahalování v mladší generaci žen a dívek je aktem promyšleným a dobrovolným a těžko jej lze brát jako symbol útlaku žen nebo regresi v jejich emancipaci.

Nejisté jsou spíše důsledky těchto změn. Jak píše Dorra Bouzid: „*Tunisko je stále jedinou arabskou zemí, která uznává rovnost pohlaví. Ale je třeba mít se na pozoru. Návrat zpět je pořád možný.*“¹¹⁰ Skončí návrat k tradicím u oblékání, nárůstu návštěvnosti mešit či opětovného dodržování půstu, nebo jsme svědky počátku bujení náboženského fundamentalismu v tuniské společnosti? Miloš Mendel upozorňuje, že ačkoliv změna v oblékání, tedy návrat zahalování, může působit jako banalita, v islámu,

---

¹⁰⁹ Překlad autorky, Zouari, F. Eternel combat [online]. In *Jeune Afrique*. 17.10.2004. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN17104ternetabmoc0. [Citováno 10.5.2008]

¹¹⁰ Překlad autorky, Bouzid, D. On nous a offert la liberté sur un plateau. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381, s.43

kde je formalismus víry silně zakotven se jedná o významné znamení, nikoliv módní výstřelek.¹¹¹

Čtrnáctideník *Jeune Afrique* přinesl v říjnu 2007 zprávu, že jeden (v článku nejmenovaný) tuniský tribunál zrušil zákon z roku 1986 o zákazu nošení náboženských symbolů na veřejnosti. Odůvodněním pro toto rozhodnutí bylo, že „[zákon, pozn. autorky] se vměšoval do osobních svobod a ohrožoval svobodu vyznání.”¹¹² Toto rozhodnutí tedy vyznívá spíše ve prospěch svobody vyznání proti snaze navrátit se k tradičním islámským zvykům.

---

¹¹¹ Křikavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002, s. 57

¹¹² Překlad autorky, Un tribunal tunisien supprime l'interdiction du port du voile [online]. In *Jeune Afrique*, 11.10.2007. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/pays/tunisie/article_depeche.asp?art_cle=APA74937untieliovu0. [Citováno 10.4.2008]

Závěr

V práci jsem se snažila stručně přiblížit status ženy v současném Tunisku a podmínky a okolnosti, které jej formovaly.

V první části jsem nastínila otisk islámu v tuniské společnosti, abych naznačila, do jaké míry se Bourguiba později rozešel s původní představou Tunisánů o místě žen ve společnosti.

V druhé části jsem se věnovala Bourguibovým politickým vizím, jeho argumentaci a metodám, které využíval k jejich prosazení. Zjišťovala jsem do jaké míry se mu podařilo realizovat svůj projekt laického státu. Ukázalo se, že Bourguiba formoval stát s dvojitou tváří: Navenek věrně islámský, ale ve skutečnosti měl fungovat sekulárně. Také mě zaujalo, jak výsadní pozici si Bourguiba vybudoval v tisku a odborné literatuře o Tunisku celkově. Je fascinující, že komentáře období jeho vlády monotematicky odkazují pouze na něj, ačkoliv je jasné, že za většinou jeho politických aktivit musel stát tým spolupracovníků. Aureola, která ho obklopuje, je v českém měřítku srovnatelná, troufla bych si říct, s TGM (aniž bych chtěla rozvádět další paralely). Kritika Bourguiby zaznívá zřídka a pokud ano, bývají jeho činy vždy víceméně uspokojivě vysvětleny (omluveny).

V třetí části jsem shromáždila dostupné statistické údaje, abych představila vývojovou tendenci některých demografických ukazatelů, které dokazují zásadní transformaci nejen tuniské společnosti, ale i pozice, kterou v ní ženy zastávají. Je překvapivé, jak moc se v některých ohledech tuniská rodina začíná podobat té evropské.

Čtvrtá část shrnuje specifika momentální situace žen v Tunisku. Jak už jsem naznačila, demografická revoluce, která byla nutná pro ekonomický rozvoj, způsobila rozpad tradiční společenské struktury. Nejprve jsem tedy popisovala jeho důsledky, které se projevují zejména posunem priorit na hodnotovém žebříčku Tunisánů a především Tunisanek. Do určitého věku kariéra a vzdělání odsouvají rodinu z jeho pomyslné první příčky. Potom jsem se snažila vystihnout, proč se nepodařilo zrušit diskriminaci žen v dědickém řízení ani po padesáti letech nezávislosti státu, když došlo k jiným, zdánlivě drastičtějším proměnám. Je to způsobeno obavou autorit

z rozhodného politického kroku a snad i lpěním tuniské společnosti na posledních pozůstatcích tradičního uspořádání.

Fenoménu, který mě zajímá nejvíce, se věnuji na závěr. Jedná se o víceméně dobrovolný návrat tuniských žen k zahalování. Nejsou první, vlastně tím kopírují trend, který započal v sousedním Alžírsku již před dvaceti lety a nyní se objevil i v Evropě, v imigrantské arabské komunitě. Ptala jsem se, zda tento návrat představuje probuzení náboženského fundamentalismu a regresi v otázce ženských práv. Domnívám se, že v obou případech nikoliv. Existují jistě i výjimky, ale podle mého názoru je zahalování v Tunisku spíše společenskokulturním než náboženským jevem. Je spojeno s hledáním identity a možná projevem nejistoty z příliš rychlé emancipace. O druhém případě lze úspěšně polemizovat. Myslím, že šátkování je většinou motivováno dobrovolným rozhodnutím, rozhodně tedy nejde o explicitní nátlak ze strany mužů. Je možné, že ženy samy chtějí trochu takříkajíc ubrat plyn a stabilizovat se v procesu emancipace, a z tohoto ohledu bychom mohli říci, že jde o dobrovolné pozastavení překotného vývoje. Já považuji zahalování za jistý druh módy, za projev identity, který je platný v současné době, v dnešním kontextu a za dvacet let už může být vyčpělý. To ale na druhou stranu neznamená, že není návrat k šátku také důsledkem náboženské radikalizace a symbolem ženské podřízenosti, domnívám se však, že se jedná o menšinu případů.

Co se týká odpovědí na otázky, jež jsem si položila v úvodu, předložené teze se mi podařilo potvrdit.

To, že se Tunisko výrazně odlišilo od svých maghrebských sousedů je podle mě kombinací nejprve politického štěstí, a pak odvahy a umu Habiba Bourguiby a příznivých společenskoekonomických podmínek. Tunisko mohlo ze své historické závislosti vytěžit maximum a relativně bezproblémový zisk nezávislosti nebrzdil vývoj v prvních letech samostatného státu.

Síla Bourguibovy pozice tkví jednak v jeho ohromujícím charismatu, jednak v jeho důmyslné politické taktice. Zdá se, jakoby se mu podařilo islám uchopit tak, že pracoval v jeho prospěch a Korán se stal zdůvodněním i těch kroků, které vlastně vliv náboženství ve společnosti omezovaly. Tunisané neměli dostatečný zájem a vůli tomu zabránit. Návrat k některým tradičním praktikám (zahalování, dodržování půstu atd.) však zřejmě dokazuje, že Tunisané a Tunisanky zcela nepřijali cestu, kterou Bourguiba

zvolil, a tak se snaží (v podstatě experimentálně) sestavit životní model, s nímž by se lépe identifikovali.

Resumé

Práce se zabývá postavením žen v současné tuniské společnosti. Snaží se jej zasadit do historického, politického a náboženského kontextu země. Pro nedostatek česky psaných zdrojů se opírá o zahraniční (frankofonní) texty.

Tunisko nabízí zajímavé zkoumání, jak z hlediska momentálního postavení žen, tak z hlediska okolností, které jej formovaly. Tunisko má před svými maghrebskými sousedy v otázce ženských práv náskok. Je to důsledkem kombinace politického štěstí, odvahy a umu Habiba Bourguiby, prvního prezidenta, a příznivých společenskoekonomických podmínek. Tunisko mohlo ze své historické závislosti na Francii vytěžit maximum. Kromě toho relativně bezproblémový zisk nezávislosti nebrzdil vývoj v prvních letech samostatného státu. Na druhou stranu je Tunisko země rozporů. Ženy osvobodilo v míře neobvyklé u arabských zemí, ale myšlení lidí zůstává často vzdáleno legislativním opatřením vlády.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř částí. V první je nastíněn otisk islámu v tuniské společnosti za účelem naznačit, do jaké míry se Bourguiba později rozešel s původní představou Tunisánů o místě žen ve společnosti.

Druhá část se zabývá Bourguibovými politickými vizemi, jeho argumentací a metodami, které využíval k jejich prosazení. Zjišťuje se zde, nakolik se mu podařilo realizovat projekt laického státu. Ukázalo se, že Bourguiba budoval stát s dvojí tváří: navenek věrně islámský, který měl ve skutečnosti fungovat sekulárně. Přitom je fascinující síla jeho pozice, která tkví jednak v jeho charismatu, jednak v důmyslné politické taktice. Islám se mu podařilo uchopit tak, že pracoval v jeho prospěch a stal se zdůvodněním i těch kroků, které vlastně vliv náboženství ve společnosti omezovaly.

V třetí části jsou předloženy dostupné statistické údaje, které svědčí o zásadní transformaci nejen tuniské společnosti, ale i pozice, kterou v ní ženy zastávají.

Čtvrtá část shrnuje specifika momentální situace žen v Tunisku. Nejprve sleduje rozpad tradiční společenské struktury jako důsledek demografické revoluce v zemi. Jedním z důsledků je přeměna životních priorit Tunisánek, které se stále více orientují na vzdělání a budování kariéry. Následně se práce věnuje diskriminaci žen v dědickém řízení. Objasňuje, proč se zatím nepodařilo nastolit rovnost, a předkládá argumenty v její prospěch.

Nakonec práce pojednává o návratu tuniských žen k zahalování a snaží se zjistit, zda tento fenomén představuje probuzení náboženského fundamentalismu a regresi v otázce ženských práv. Ukazuje se, že zahalování je v Tunisku spíše společenskokulturním, než náboženským jevem. Představuje hledání identity a projev nejistoty z příliš rychlého vývoje. Je možné, že samy ženy chtějí zpomalit a stabilizovat se v procesu emancipace.

Návrat k některým tradičním praktikám (zahalování, dodržování půstu, atd.) zřejmě dokazuje, že Tunisané a Tunisanky zcela nepřijali cestu, kterou Bourguiba zvolil, a tak se snaží sestavit životní model, s nímž by se lépe identifikovali.

Summary

This work deals with the position of women in Tunisian society at present, and attempts to put it into the historical, political and religious context of the country. Due to a lack of Czech sources it is supported by foreign (francophone) sources.

Tunisia offers an interesting exploration both from the perspective of the current position of women and also due to the circumstances involved in its formation. Tunisia is ahead of its maghreb neighbors as far as women's rights are concerned. This is a result of a combination of the political fortune, courage and skill of Habib Bourguiba, Tunisia's first president, combined with favorable socio-economic conditions. Tunisia obtained as much benefit as possible from its historical dependence on France. Apart from that, due to its relatively trouble-free acquisition of independence, development during the first few years of independence was not slowed down.. On the other hand, Tunisia is a land of contrast. Tunisian women have gained freedom, in remarkable measure for an Arabic country, but the thinking of the people often remains far away from the legislative measures of the government..

This bachelor thesis is divided into four parts. The first part outlines the impact of Islam on Tunisian society in order to show the divergence between Bourguiba's and the common Tunisians' concept of the status of women in society.

The second part engages in Bourguiba's political visions, his style of argument and the methods that he used to enforce them. It examines the success of the establishment of a secular state. It shows that Bourguiba built a two-faced state: truly Islamic on the outside, but with a secular organization. At the same time, the power of his authority is fascinating, being grounded in both his astounding charisma and his ingenious policy. He exploited Islam to his advantage and used it to justify even the steps that actually limited the influence of religion on society.

The third part presents available statistical information that gives evidence of the substantial transformation of both Tunisian society and the position of women.

The fourth part summarizes the particularities of the current situation of women in Tunisia. First it tracks the disintegration of traditional social structures resulting from demographic revolution in the country. One of the results is the change in priorities in the lives of Tunisian women, who now focus more and more on education and career building. Subsequently, the work deals with discrimination against women in

inheritance proceedings. It clarifies why equality has not yet been reached and presents arguments in its favor.

Lastly, the work concerns itself with the return of Tunisian women to swathing the head and body and tries to analyse whether this phenomenon represents a revival of fundamentalism and regression in the area of women's rights. It appears that in Tunisia swathing is a socio-cultural rather than a religious phenomenon. It represents the pursuit of identity and an expression of anxiety resulting from such rapid advances. It is possible that women themselves want to slow down and find stability in the process of emancipation.

Returning to some traditional practices (swathing, fasting, etc.) probably proves that Tunisian men and women have not fully accepted the way Bourguiba chose and are thus attempting to create a life style they could better identify with.

Použitá literatura

Základní literatura obecná

Ben Achour, Y. *Politique, religion et droit dans le monde arabe*. Tunis: Ceres, 1992.

Bible. Praha: Česká biblická společnost, 1993.

Fleisig, J. - Bahbouh Ch. *Malá encyklopedie islámu*. Praha: Dar ibn Rushd, 1993.

Křikavová, A. a kol. *Islám, ideál a skutečnost*. Praha: Baset, 2002.

Lye, K. *Svět do kapsy od A do Z*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2002.

Mendel, M. *Islámská výzva*. Brno: Atlantis, 1994.

Raffard de Brienne, D. *L'islam et les femmes*. Versailles: Via Romana, 2007.

Robinson, M. *Les Arabes*. Paříž: Presses Universitaires de France, 1979 (1991).

Svatý Korán: český překlad, význam a komentář s rejstříkem veršů. Praha: AMS, 2000.

Veauvy, C., Rollinde M., Ayyoug M. : *Les femmes entre violences et stratégies de liberté, Maghreb et Europe du Sud*. Saint-Denis: Editions Bouchene, 2004.

Literatura monografická

a) neperiodická

ATFD, AFTURD. *Plaidoyer pour l'égalité dans l'héritage* [online]. 15.11.2006. Dostupné z <http://www.kalimatunisie.com/article.php?id=312>.

Ayad, M. *Les acceptances de la ligature des trompes et de l'avortement. Caractéristiques, attitudes et opinions*. Tunis: Office National du Planning Familial et de la population, 1976.

Cusso, R. *L'impact des politiques de scolarisation des filles: Mauritanie, Tunisie, Inde, Bangladesh et Senegal*. Paříž : Institut international de planification de l'éducation/Unesco, 2003. Dostupné z <http://www.unesco.org/iiep/PDF/G113.pdf>.

Frégosi, F. - Zeghal, M. *Religion et politique au Maghre: les exemples tunisiens et marocains*. Paříž: Ifri, 2005.

Gastineau, B. *Les modes de controle de la fécondité en Tunisie*. Aix-Marseilles: Laboratoire Population – Environnement – Développement, Unité mixte de recherche 151- IRD – Université de Provence, říjen 2005, s. 6. Dostupné z <http://sites.univ->

provence.fr/wiupenv/labo/d_lpe/actualites/dec05/refa05/PDF/Gastineau-REFA%202005.pdf

Gombár, E. *Kmeny a klany v arabském Maghribu*. Praha: Karolinum, 2007.

Kateb, K. - Ouadah-Bedidi, Z. *L'Actualité démographique du Maghreb*. Paříž: INED, 2002. Dostupné z http://www.eduscol.education.fr/D0033/algerie_actekateb.pdf

La situations des enfants en Tunisie. Analyse et recommandations. New York: UNICEF, 2004. Dostupné z [http://www.unicef.org/tn/medias/analyse de la situation.pdf](http://www.unicef.org/tn/medias/analyse_de_la_situation.pdf)

Marzouki, I. *Le mouvement des femmes en Tunisie au XXème siècle*. Paříž: Cérés Productions, 1993.

Marzouki, I. La subjectivité fait-elle le sujet féminin? In *Les femmes entre violences et stratégies de liberté, Maghreb et Europe du Sud*. Saint-Denis: Editions Bouchene, 2004.

Rossi, P. *Bourguiba's Tunisia*. Tunis: KAHIA, 1967 .

Sfeir, A. *Tunisie, terre de paradoxes*. Paříž: Archipel, 2006.

b) periodická

Barrouhi, A. Au bonheur des dammes [online]. In *Jeune Afrique*, 5.9.2004. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art cle=LIN05094aubonsemads0

Barrouhi, A. Quand les femmes s'activent. In *Jeune Afrique*, 2001, č.2098. s.74 – 75.

Barrouhi, A. Un cas a part. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381. s.39.

Bessis, S. Le féminisme institutionnelle en Tunisie [online]. In *Clio, Femmes de Maghreb*, 9/1999. Dostupné z <http://clio.revues.org/document286.html>.

Bessis, S. Le précaire immobilisme tunisien. In *Esprit*, říjen 2004, č. 10. s. 115-125.

Bouزيد, D. On nous a offert la liberté sur un plateau. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381. s. 43.

Divorce, quand l'idylle conjugale vole en éclats [online] In *Tunisia Watch*, 12.5.2008. Dostupné z <http://tunisiawatch.rsfblog.org/tag/Divorce>.

Fargues, P. La femme dans les pays arabes: vers une remise en cause du système patriarcal ? In *Population et sociétés*, únor 2003, č. 387. s.1-4.

Ficadier la Croix, J. Quand de jeunes Tunisiennes se mettent à porter le voile [online]. In *Jeune Afrique*. 14.12.2003. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN14123quandeliove0.

Ghorbal, S. Dans la tete de Tunnisiennes. In *Jeune Afrique*, 2002, č. 2182. s. 53 -55.

Ghorbal, S. Libérées, oui mais... In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2381. s. 45-48.

Hors du mariage, point de salut [online]. In *Jeune Afrique*, 16.4.2006. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN16046horsdtulase0.

Kéfi, R. Et Bourguiba libéra la femme. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 238. s. 40-42.

Kéfi, R. Encore un effort [online]. In *Jeune Afrique*, 30.9.2002. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN30092encoretroffe0.

Kéfi, R. Les privilégiées de la République. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2369. s. 47-49.

Les Tunnisiennes fâchées avec le mariage. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2388. s. 46.

Potměšil, J. : Průvodce šarí'ou - cesta k pramenům islámského práva [online] In *Britské listy*, 6.1.2008. Dostupné z <http://www.blisty.cz/2008/1/10/art38220.html>

Talbi, M. Bourguiba, apostat? [online]. In *Jeune Afrique*, 15.8.2004. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN15084bourgtatsop0.

Un tribunal tunisien supprime l'interdiction du port du voile [online]. In *Jeune Afrique*, 11.10.2007. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/pays/tunisie/article_depeche.asp?art_cle=APA74937untieliovu0

Weibel, N.B. Islamité, égalité et complémentarité: vers une nouvelle approche de l'identité féminine. In *Archives de sciences sociales des religions*, červenec – září 1996, č. 95. s. 133-143.

Zeghal, M. Etat et marché des biens religieux. Les voies égyptienne et tunisienne. In *Critique internationale*, podzim 1999, č.5. s. 75-97.

Zouari, F. Comment le voile vient aux femmes. In *Jeune Afrique*, 2006, č. 2388. s. 44-46.

Zouari,F. Eternel combat [online]. In *Jeune Afrique*, 17.10.2004. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN17104ternetabmoc0

Zouari, F. Vive le célibat [online]. In *Jeune Afrique*, 13.3.2005. Dostupné z http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN13035viveltabilc0.

Ostatní

<http://www.teki.info>.

<http://www.jurisetunisie.com>.

<http://www.ministeres.tn/>.

<http://www.minorites.org>.

www.diplomatie.gouv.fr.